

મહ્યાપિ અજિમા

- અમૃતા મહર્જન

પિકાક

નહૂ હિસુ પુચઃ
યલ, નેસં ૧૧૩૨

म्हय्पि अजिमा

अमृता महर्जन

नेसं ११३२

सफू : म्हय्पि अजिमा
पिकाक : न्हू हिसु पुचः, यल
पिथना : नेसं ११३२
विसं २०६८
ईसं २०१२
सर्वाधिकार : च्वमि
मू : १५०/-
प्रति : ५०० थान
कम्प्युटर : सुशीला महर्जन
देव किपा : अगिव वनेपाली
ISBN : 978-9937-8013-6-2
मुद्रण :

नेपालभाषा केन्द्रीय विभाग

मय्जु अमृतायात आपालं आपा भिंतुना

नेपालभाषा केन्द्रीय विभाग नेवा:जातिया भाषा, साहित्य, संस्कृति सम्बन्धि उच्च अध्ययन जुइगु त्रिभुवन विश्वविद्यालयअन्तर्गतया छगू केन्द्रीय विभाग खः । थ्व विभागया आज्जु स्नातकोत्तर कक्षा संचालन याय्गु जक मज्जुसे नेवा:जातिया म्हसीका जुयाच्चंगु भाषा, साहित्य, संस्कृति आदिया संरक्षण संवर्द्धन याय्गु नं खः । थ्वहे कथं विभागं थःगु पाठ्यक्रमया नं निर्माण याय्गु ज्या याःगु दु । थज्यागु हे सन्दर्भय् नेपालभाषा केन्द्रीय विभागय् विद्यार्थी अमृता महर्जनपाखें नेवा: जनजीवननापं अतिकं स्वापू दुगु म्हय्पि अजिमाया बारे अध्ययन याना: म्हय्पि अजिमा नांगु ग्रन्थ चय्गु ज्या गुगु यानादिल । थ्व नेपालभाषा केन्द्रीय विभागया निंतिं लसताया खँ खः । थ्व सफूया न्हापांगु द्याय् म्हय्पि अजिमाया ऐतिहासिक परिचय कथं म्हय्पि अजिमाया अवस्थित थाय्, शब्दया व्युत्पत्ति, अर्थया प्राचीनता, देगःया भौतिक स्वरूप आदि बियादीगु दुसा निगूगु द्याय् शाक्त बौद्ध तथा मेमेगु सम्प्रदाय दुने म्हय्पि अजिमाया थाय् महत्ता, स्वंगूगु द्याय् म्हय्पि अजिमाया सांस्कृतिक पक्षकथं म्हय्पि अजिमाया दँय्दसं न्याय्कीगु जात्राया परिचय बियादीगु दु । अथे हे प्यंगूगु द्याय् म्हय्पि द्यःया पुजा परम्परा न्ह्यब्वयादीगु दु ।

थुकथं नेवा:जातिया निंतिं अतिकं महत्वंजा:गु सांस्कृतिक धार्मिक विषय जुयाच्चंगुयात सफूया रूप बिया: अन्धकारया गर्भय् सुलाच्चंगु भीगु संस्कृतियात गुगु पितहय्गु ज्या मय्जु अमृतां यानादिल, थ्व अतिकं विभागया निंतिं अभ् समस्त नेवा:जातिया निंतिं हे लसताया खँ खः । नेपालभाषा केन्द्रीय विभागं मय्जु अमृतां थ्व म्हय्पि अजिमा सफू विभागयात देछा:गु गुरु दक्षिणा ताय्कूगु दु । आशा दु, अमृता थें ज्यःम्ह जोश जाँगर दुम्ह मय्जुपाखें हानं हानं थज्यागु शोधमूलक सफू पिथनीतिनि थ्वहे वय्कःयात भिंतुना । नापं इनाप नं । सुभाय् ।

प्रेमशान्ति तुलाधर
प्रमुख
नेपालभाषा केन्द्रीय विभाग

सुभाय् पौ

नेवा:जातिया म्हसीका जुयाच्चंगु भाषा, साहित्य, संस्कृति आदि छुं नं विषयस शोध ज्या याका: नेवा:जातिया संरक्षण, संवर्द्धन याय्गु आज्जु तया: थः पुज्य मांअबुपिनिगु नामं मय्जु उजेली डंगोलं सत्यहेरा सिरपा: गुगु स्वनादिल थ्व थःगु जातिप्रति गर्व याइपिं सकल नेवा:तय्गु निंतिं गर्वया खँ खः, प्रेरणाया प्रतिक खः । थ्व सत्यहेरा सिरपा:या छगू आज्जु नेवा:जातिया म्हसीका न्ह्यब्वइगु सांस्कृतिक महत्तांजा:गु सफू नं प्रकाशन याय्गु खः । थज्या:गु आज्जुयात ता:लाकेगु ज्याय् मय्जु अमृताया ग्वाहालि च्वछाय्बहः जू । वय्कलं अति मेहेनत याना: म्हय्पि अजिमासम्बन्धि यानादीगु शोध ज्यायात सफूया रूप बीगु ज्या यानादिल । थज्या:गु दुग्यंगु सांस्कृतिक, धार्मिक महत्तांजा:गु सफूयात सत्यहेरा सिरपा: कोषं द्यःछाय्थें जूसां भिद्वः तका जक दाँ (रु १००००/-) बिया: नं म्हय्पि अजिमा सफू पिदन । थ्व वय्कःया मांभाय्प्रतिया मतिना तथा मेहेनतया प्रतिफल खः । थथे वय्कःया म्हय्पि अजिमा सफू पिदंगु सत्यहेरा सिरपा: समितिया निंतिं अति हर्षया खँ खः । आशा दु, वय्कःपाखें सत्यहेरा सिरपा: समितिया निंतिं लिपा नं थज्यागु हे ग्वाहालि व भलसा दइ । अन्तय् सफू पिदंगु लसताय् वय्कःयात भिंतुना नापं सुभाय् नं ।

प्रेमशान्ति तुलाधर
अध्यक्ष
सत्यहेरा सिरपा: समिति
११३२ चौलागा: ४

लुम्बिनी बौद्ध विश्वविद्यालय

लुम्बिनी, नेपाल

सम्पर्क कार्यालय
भुक्तेश्वर, काठमाडौं ।
फोन : ४२४६०३२

मिति :

पत्र संख्या
प. नं.

मन्तव्य

मय्जु अमृता महर्जनं चयादीगु म्हाय्पि अजिमा सफू बाँलाक्क स्वया । थःगु स्नातकोत्तरया निमित्त चयादीगु थेसिसयात अभ्र परिमार्जन याना वय्कलं थुगु सफू चयादीगु खः । शाक्तपरम्पराया नापं बौद्धतय्सं नं कूल देवताया रुपय् मानय् यानाच्चमह म्हाय्पि अजिमाया बारे बांलाःगु छुं नं सफू मदयाच्चंगु अवस्थाय् मय्जु अमृताया थुगु सफुतिं यक्को ब्वनामितय्त छगू स्तरीय सामाग्री प्राप्त जुइ धैगु जिं आशा कयागु दु । म्हाय्पिया शाब्दिक अर्थ व प्राचीनताया नापं धार्मिक सहिष्णुताया प्रतीकया रुपय् उम्ह अजिमाया विस्तृत विवरण वय्कलं बियादीगु दु । तंलाछिया म्हाय्पि द्यःछेंया नं बाँलाक्क परिचय बिया चैत्र शुक्लया त्रयोदशीनिसें पुन्ही तक तःजिक न्याय्कीगु म्हाय्पि अजिमाया जात्राया विधि विधानया नापं उकियागु साँस्कृतिक महत्वया बारे नं च्वमिं बाँलाक्क विश्लेषण यानादीगु दु । श्रोत सामाग्रीया रुपय् पाद टिप्पणी तयाः लिधँसाया धलः नं बियातःगुलिं थुगु सफू अनुसन्धान याइपिन्त तसकं हे उपयोगी जुइगु जिं विश्वास यानागु दु । म्हाय्पि अजिमा दुने दुपिं थीथी द्यःतय्गु बारे नं परिचय बियाः च्वमिं म्हाय्पि अजिमाया बारे विस्तृत जानकारी वीगु कुतः यानादीगु दु । नापं परिशिष्टया रुपय् म्हाय्पि स्थानय् च्वंगु शिलालेखया पाठ नं बियादीगुलिं थुगु सफू लिपा अनुसन्धान याइपिन्त तसकं उपयोगी जुइगु पक्का दु । थज्यागु गतिलाःगु सफू चयादीमह मय्जु अमृतायात यक्को यक्को सुभाय् । थुकिं मेमेगु क्षेत्रय् नं अनुसन्धान याय्गु लँ वय्कःयात चूलाय्मा धकाः आशा याना च्वना ।

त्रिभुवन

प्रा. डा. त्रिरत्न मानन्धर

उपकुलपति, लुम्बिनी बौद्ध विश्व विद्यालय

नेसं ११३२ चौलागा २

नेपाल बौद्ध संस्कृति संरक्षण केन्द्र

Nepal Buddhist Culture Preservation Centre

ठेगोत : ११२२, बसुन्धि वी. कभ : २२१००६

पी न्याः

मिः

भित्तुना देछा

नेपाः दुने शक्ति पीठ यक्व दु । शाक्त पीठयात बौद्धमार्गीपिन्सं नं उलि हे समानरुपं कयातःगु दु । थुगु अर्थय् कि नेपालया छगू हे थाय्, छम्ह हे द्यःयात थःथःगु दर्शनकथं नालाः काय्गु यानाः वयाच्चंगु दु । थुकिया बाँलाःगु दसुया रुपय् म्हाय्पि पीठ खः ।

म्हाय्पि द्यःयात अष्टमातृका पीठत मध्ये मूल पीठया रुपय् कयातःगु दु । बौद्ध धर्मकथं नं म्हाय्पियात प्यंगू पीठमध्ये आत्मपीठ दुने लाःगु महत्वपूर्ण व तःधंगु पीठया रुपय् कयातःगु दु । वज्रयानीपिनि वज्रयान तन्त्रय् चक्रसंवर, योगाम्बर तन्त्रय् योगाम्बरकथं मूल पीठ योगाम्बर ज्ञानडाकिनी, अम्बर ज्ञानया रुपय् कयातःगु दु । थुलि महत्वं जाःगु शाक्त व बौद्धतय् शक्तिया केन्द्र जुयाच्चंगु थाय्पात प्रचारय् हय्गु कथं सफू पिथनादीत्यंगुलिं न्हापां सुभाय् वी ।

थुगु थाय् धार्मिक दृष्टिकोणं तसकं महत्व दु । दँय्दसं जुइगु नेपाःया दकले तहाकःगु वुंगद्यः जात्राया मूर्ति दय्केत भिनिदँय् छकः थुगु हे म्हाय्पि द्यःया चा छयली । गनं नं अष्टमातृका देवीपिनिगु मूर्ति दय्केत, किपूया वाघभैरव दय्केत, गुलि नं तान्त्रिक मूर्ति त दु उपिं दय्केत थुगु हे थाय्पा चा यंकाः दय्केगु याइ । थुलि महत्वपूर्ण थाय् जूसां नं म्हाय्पिया बारे म्हो मनूतय्सं हे जक अध्ययन अनुसन्धान यानाः वयाच्चंगुली मय्जु अमृता महर्जनं म्हाय्पिया संस्कृतियात कयाः शोध यानाः सफूया रुपय् पिथनादीगु तसकं लसताया खँ खः । थुकथं हे मेमेगु अध्ययन नं न्त्याके फय्मा धकाः भित्तुना देछानाच्चना ।

विकासरत्न

विकासरत्न वज्राचार्य

अध्यक्ष, नेपाल बौद्ध संस्कृति संरक्षण केन्द्र

नेसं ११३२ चौलागा ४

भित्तुना

नेपाः बहुभाषा, बहुजाति, बहुधर्म दुगु दे जूसां गबलें धर्मया नामं ल्वापु मदुगु धार्मिक सहिष्णुताया दे नं खः । मनूसिवें द्यः अप्वःगु थुगु देया मध्य भाग धात्थें धाय्गु खःसा छगू खुल्ला संग्रहालय खः । उकी मध्ये यें देया उत्तर लागाय् लाःगु म्हय्पि हिन्दू व बौद्ध धर्मावलम्बीपिनिगु आस्थाया केन्द्र खः ।

बौद्ध धर्म कथं प्यंगू पीठ आत्मपीठ, परपीठ, योगिनी पीठ व गुह्यपीठ मध्ये आत्मपीठ कथं कयातःगु दु । आत्मपीठ दुने नं वाकचक्र मण्डल कथं कयातःगु दु । बौद्ध धर्मय् ८४ सिद्धपिंसं शक्ति आराधना यानाः वंगु थाय्यात पीठया रुपय् काय्गु याइ । अथे हे शान्तिकराचार्यया काय्या रुपय् बोधिसत्व करुणामय नाप स्वापू दुगु थाय् नापं हिन्दू वा शाक्त धर्म कथं चामुण्डा, माहेश्वरी देवीया कथं नालाः कयातःगु तसकं पवित्र व महत्वपूर्ण केन्द्र म्हय्पिया विषयलय् जिमि विद्यार्थी अमृता महर्जनं सफूया रुपय् पिथनादीगुलिं तसकं हे लय्ताः ।

थुकथं हे नेपाःया धर्म संस्कृतिया विषयलय् अध्ययन अनुसन्धान याना न्त्यव्वये फय्माः धैगु कामना याये ।

उपप्रा. वज्रमुनि वज्राचार्य
पाटन संयुक्त क्यापम्पस,
त्रिभुवन विश्वविद्यालय

नेपालभाषा केन्द्रीय विभागया नेपालभाषा स्नातकोत्तर तगिं निगूगु दँ, च्यागूगु पत्रया पाठ्यक्रम पूर्वकेया नितिं **म्हय्पिया साँस्कृतिक अध्ययन** यानागु खः । लिच्छविकालया अभिलेखय् म्हासप्रिङ्ग ग्राम धकाः उल्लेख जुयाच्चंगु थाय् यें लाय्कूया उत्तर दिशाय् च्वंगु धार्मिक स्थल म्हय्पि खः । थथे न्हापां निसें हे अस्तित्वय् दुगु थाय्या बारे बाँलाक अध्ययन जुगु मदु । उकिं म्हय्पिया बारे अनुसन्धानया आवश्यकता महसुस यानाः थुगु थाय्या बारे शोध यानागु खः । थ्व म्हय्पि अजिमाया थाय् दच्छियंक जुइगु साँस्कृतिक गतिविधियात अध्ययन यानाः क्रमवद्ध रुपय् न्त्यव्वय्गु कुतः यानागु खः । थ्व **म्हय्पि अजिमा** सफू थ्व हे शोधया परिमार्जित रुप खः ।

थ्व विषयय् अनुसन्धान याय्त स्वीकृति बिया ज्या याय्गु अवसर बियादीगुलिं जिं नेपालभाषा केन्द्रीय विभाग व विभागीय प्रमुख मय्जु प्रेमशान्ति तुलाधरप्रति आपालं कृतज्ञता प्वंकाच्वना । थ्व शोध पत्र पूर्वकेत निर्देशन यानादीमह गुरु श्री वज्रमुनि वज्राचार्यजुप्रति आपालं आपाः सुभाय् देछाना च्वना । थुगु ज्या याय्गु भवलय् जितः ग्वाहालि यानादीमह म्हय्पि अजिमाया मूल पुजारी श्री विकासरत्न वज्राचार्यजुयात नं यक्व सुभाय् बियाच्वना । शोधया क्रमय् दत्त गुथिया थ्यासफू उपलब्ध यानादीमह विमल ताम्राकायात नं सुभाय् देछाना च्वना । अले थुगु अध्ययनया क्रमय् खनेदय्कं मदय्क ग्वाहालि यानादीपिं नेपालभाषा केन्द्रीय विभागया गुरुपिंत नं सुभाय् देछाना च्वना । जितः थीथी इलय् हपाः बिया, तिवः बियादीपिं पासापिंत नं दुनुगलंसिं सुभाय् ।

थुगु शोधया बाह्य परिक्षक प्रा.डा. त्रिरत्न मानन्धरजुयात नं आपालं सुभाय् । थ्व सफू पिथनेत हाकनं दोहरे याना स्वया बियादीपिं गुरुपिंप्रति आभार जुयाच्वना । अले थुगु सफूया नितिं अभिलेख छाप कयाः ग्वाहालि यानादीमह गुरु जीवनकुमार महर्जनयात नं सुभाय् । कम्प्युटर टाइप याना ग्वाहालि याना ब्यूम्ह तता सुशीला महर्जनयात नं सुभाय् । थुगु शोधयात सफूया रुपय् पिथनेगु भाला कयादीमह न्हू हिसु पुचःया नायः भाजु राजितबहादुर श्रेष्ठयात नं सुभाय् । अथे हे थुगु सफू प्रकाशनया निमित्त आर्थिक ग्वाहालि याना ब्यूम्ह सत्यहेरा सिरपाः समितिप्रति हार्दिक कृतज्ञता प्वंकाच्वना । सुभाय् ।

अमृता महर्जन, बुधः, यें ।

धल: पौ

विषय

पौल्या:

१. म्हय्पिया ऐतिहासिक म्हसीका	१-१२
म्हय्पि थाय्पा म्हसीका	१
म्हय्पिया शाब्दिक अर्थ	२
म्हय्पि अजिमाया प्राचीनता	३
धार्मिक सहिष्णुताया रुपय् म्हय्पि	५
पीठ स्थापना	५
म्हय्पि देग:या भौतिक स्वरुप	७
म्हय्पि च:छेंया परिचय	१०
थीथी थाय्पा म्हय्पि	१२
२. म्हय्पि सम्बन्धि विभिन्न धार्मिक मत	१३-२२
शाक्त धर्मय् म्हय्पिया थाय्	१३
बौद्ध धर्मय् म्हय्पिया थाय्	१६
म्हय्पिया मेमेगु धार्मिक स्थलनाप स्वापू	२०
म्हय्पिया करुणामयनाप सम्बन्ध	२२
३. म्हय्पि च:या साँस्कृतिक पक्ष	२३-३५
म्हय्पि अजिमाया दँय् दँसं न्याय्कीगु ख: जात्रा	२३
स्वाँछा पूजा (बैशाख शुक्ल पुर्णिमा)	३४
४. म्हय्पि च:या पूजा परम्परा	३६-४८
दैनिक पूजा	३६
मासिक पूजा	३८
पर्व पूजा	३९
मेमेगु पूजा	४०

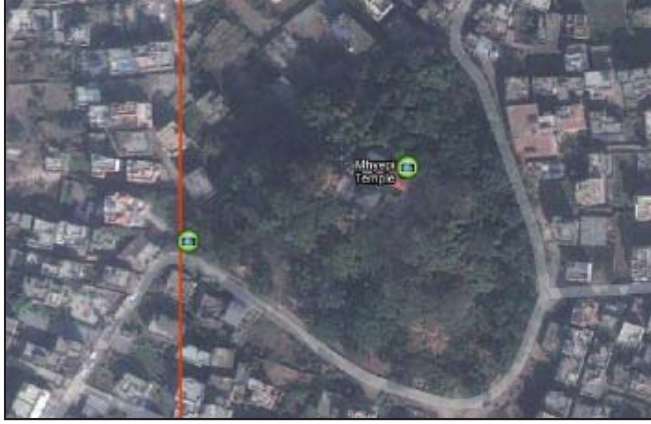
उपसंहार

शब्दावली

परिशिष्ट

लिधँसा

१. म्हय्पिया ऐतिहासिक म्हसीका

किपा : १ म्हय्पि द्र्या दृश्य

म्हय्पि थाय्या म्हसीका

म्हय्पि यें लाय्कूया उत्तर दिशाय् च्वंगु धार्मिक स्थल खः । थौकन्हय् का.म.न.पा. वडा नं १६ या दुने लाना च्वंगु खः । पश्चिमय् विष्णुमति खुसि, पूर्वय् सामाखुसि वजार, उत्तरय् सामाखुसि फाँट व दक्षिणय् पकनाजोलं छ्वाःलिं घेरे यानातःगु थाय् खः । पकनाजोलं बालाजु वनेगु लँपुइ विष्णुमति ताँ पुलेन्हयो जवय् नानक मठ नापं च्वंगु गः वा जंगल हे म्हय्पि(किपा : १) खः । थ्व न्हापा पुलांगु वस्ती स्वया तापाक च्वंगु मनोरम स्थल खः । थुगु म्हय्पि लागाया क्षेत्रफल २०२२ सालयागु नापि अनुसार का.म.न.पा. २० क, कित्ता नं. २७ क्षेत्रफल २९-९- २-० जुयाच्च्वंगु खसा २०६० सालय् आप्टा नांयागु संस्थां याःगु नापि अनुसार आवया २.४८ हेक्टर जग्गा दुगु क्यनातःगु खः ।

म्हय्पिया शाब्दिक अर्थ

म्हस्प्रिङ्ग 'म्हस' व 'प्रिङ्ग' मिले जुया खँवः निर्माण जुयाच्च्वंगु दु । 'म्हस' धैगु नेवाः खँवः खः, थुकिया अर्थ 'म्हय्' जुइ । 'प्रिङ्ग'या नेपालभाषाय् छुं अर्थ मदु । भाषा वैज्ञानिक पित्सं 'प्रिङ्ग' खँवः किराँतकालिन खः धयातःगु दु । माखोपुड, खिपुड, खोप्रिङ्ग, पुठप्रिङ्ग 'प्रिङ्ग' खँवः स्वानाःच्च्वंगु दु । लिच्छवीकालिन अभिलेखय् थाय्या नामय् 'प्रिङ्ग' खनेदु । म्हस्प्रिङ्ग खँवः ज्यलाः म्हय्पि जूवंगु खः । सामान्य कथं थौकन्हय् म्हय्पि धैगु म्हय् च्वंगु पीठ धकाः धाय्गु याः । 'प्रिङ्ग'या पीठ जूगु नं धाइ । म्हय् नामवाचक अधिकरण कारक व पीठया अपभ्रंस पाखें म्हय्पि जूवंगु खः ।

बौद्ध धर्मया वज्रयानी सम्प्रदायपिनि प्यंगू पीठ मध्य छगू पीठ खः । थ्वहे कथं नां च्वंगु धकाः नं धाइ । प्यंगू पीठ धैगु आत्मपीठ, परपीठ, योगिनी पीठ, गुह्य पीठ खः । म्हय्पियात आत्मपीठ धाय्गु याः । म्हया अर्थ आत्म मजुसे शरीर खः । भीगु शरिरया कथं हे काय, वाक व चित्त धकाः चक्रमण्डल दय्कातःगु दु । थुकी नं म्हय्पि वाक चक्र मण्डलय् लाः ।

जनश्रुति अनुसार शान्तिकर आचार्यजुं स्वयम्भू ज्योतिस्वरुपयात त्वपुया धर्मधातु चैत्य दय्का प्रतिस्था कर्म धुंकाः शान्तिपुर दय्कल । थः शान्तिपुरय् च्वना न्हिन्हि योगाम्बर ज्ञानेश्वरीया नित्यपूजा याइगु जुयाच्चन । छन्हु थम्हं होस मदय्क थः काय् ल्यूल् लु वनी । नित्यपूजा सम्पन्न जुइवं श्री योगाम्बरं शान्तिकरयात धयाः विज्यात- “छं, याना वयाच्च्वंगु भक्तिभावं जि अति प्रसन्न जुल । थौनिसें नित्यपूजा याय् म्वाल । थौनिसें छं सकल प्राणीपिं कल्याण जुइगु ज्या याः । सकल प्राणी उद्धार याय्या निमित्त छंके च्वंगु प्रिय वस्तु जित बिइ फुला ।”

थये धया योगाम्बरं सत्य वाचा ल्हाके धुंका छंगु ल्यूने दःनाच्च्वम्ह मचा बोधिसत्व जित लःल्हा धकाः आज्ञा जुया विज्यात । श्री योगाम्बरयागु उजं न्यना शान्तिकर अतिकं लय्ताया थः ल्यूने च्वंगु वस्तु धैगु थः याक काय जुयाच्चनी । शान्तिकरं अतिकं भाग्यमानि ताय्का थः काय्यात- “छ धन्य जुल थौनिसें छ प्राणिपिं उद्धारया निमित्त छन्त जिं श्री योगाम्बर ज्ञानेश्वरीयात समर्पण याना च्वना” धकाः थः काय्यात श्री योगाम्बरया चरणय् समर्पण यागु जुल ।^१

^१ तर स्वयम्भू पूरणय् थ्व बलिया प्रसंग धाःसा मदु ।

योगाम्बर ज्ञानेश्वरीं उम्ह बोधिसत्व मचायात- “छ नरचोला त्वता भारतया कामारु कामाक्ष्य यक्षकुल्य राजा शशि व रानी मायाया कोखं जन्म जुया प्राणि उद्धार याय्गु ज्या या:” धका: आज्ञा जुया विज्यात । अले उम्ह बालकयागु शरिरयात थम्ह आशन याना च्वना विज्यात । उकिं थुगु र त्नपीठयात म्ह:स पीठ धका: धाय्गु जुयावंगु ख: । थ्व हे म्ह:स पीठ लिपा अपभ्रंस जुया म्ह:सप्रिड, अले म्हय्पि जुल धैगु इतिहासकारपिनि धापु ख: ।

थ्वहे कथं गुणकामदेवया काय् नरेन्द्रदेवया पालय् शान्तिकराचार्यया शिष्य बन्धुदत्तया पाखें करुणामय नेपालय् हय्गु ज्या जुल ।

म्हय्पि अजिमाया प्राचीनता

नेपा:या इतिहासय् प्रारम्भिक श्रोतकथं अभिलेख नापं न्हापां खनेदुम्ह जुजु मानदेव न्यागूगु शताब्दि याम्ह ख: । थ्वहे जुजु मानदेवया इलय् पशुपती देउपाटनय् रत्नसंघं तय्कूगु सम्वत ३९९ या शिलालेखय् “म्हस्प्रिड ग्राम” उल्लेख जुयाच्वंगु खनेदु ।^२ दकले न्हापां “म्हस्प्रिड ग्राम प्रदेश” धका: उल्लेख जुयाच्वंगु लिच्छविकालया स्यल्लागु प्रमाण ख: । थनं लिपा “म्हस्प्रिड” खँग्व: जुजु वसन्तदेवया अभिलेखय् खनेदत ।^३ नक्साल नारायण चौरय् च्वंगु अभिलेखय् “म्हप्रिड” च्यात:गु दु ।^४ थ्व निगू अभिलेखया कालान्तर पा: बलय् “म्हस्प्रिड” खँग्व: “म्हप्रिड” जुल । अथे हे अभिलेख वने बलय् थ्व थाय् न्हापांगु इलय् ग्राम व लिपा द्रङ्ग जुयाच्वंगु दु । लिच्छविकालिन अभिलेख सफूया कथं “द्रङ्ग” धैगु शहर विशेषया नां च्यात:गु दु ।^५ “म्हस्प्रिड” खँग्व: नं “म्हप्रिड” जुयावं थें हे तुं “म्हप्रिड” खँग्व:नं “म्हय्पि” जुया वन । थुकिं म्हय्पि ग्रामं द्रङ्गया रुपय् विकसित जुयाच्वंगु खनेदु ।

^२ धनवज्र वज्राचार्य, *लिच्छविकालिन अभिलेख* (कीर्तिपुर : नेपाल र एशियालि अनुसन्धान केन्द्र, त्रिभुवन विश्वविद्यालय, १०५४) पौ ५१ ।

^३ धनवज्र वज्राचार्यया अनुसार थ्व अभिलेखया लिपि जयदेव द्वितियया अभिलेखनाप ज्वला धका: च्यात:गु दु । थौकन्हे थुगु राष्ट्रिय संग्राहलयस दु ।

^४ पूर्ववत् , पौ ५६५ ।

^५ पूर्ववत्, पौ २१८ ।

भाषाविशेषज्ञ, इतिहासकारपिनिगु धापूकथं थ्व “म्हप्रिड” किराँती भाषाया खँग्व: ख: । गथेकि खोप्रिङ्ग, हुस्प्रिड, हारागुड, खिपुड, शुल्हुड, लोप्रिड, पुठप्रिड, फवद्रुड, आदि खँग्व:त किराँतकालिन भाषाया खँग्व: ख: । उकिं थ्व थाय्थात म्हस्प्रिड नामं उल्लेख यानात:गुलिं किराँतकालय् हे थ्व थाय्था विकास जुइ धुंकूगु खँ सीदु ।^६

थ्व छगू आदिकालनिसें हे निरन्तर रुपं जंगलया रुप कया:च्वंगु थाय् ख: । नेवा: भाषं थुकियात छगू “ग:”या नां वियात:गु दु । गथेकि स्यंगु (स्वयम्भू) जंगलयात स्यंगुगु:, सुम्पाद्रौ जंगलयात सुम्पागु:, पोर्पाद्रौ जंगलयात पोर्पागु:, अथे हे थ्व म्हेपिद्रौ जंगलयात म्हेपिगु: धाइगु ख: ।^७ म्हय्पि थाय्था नामं हे थुम्ह च:या नां म्हय्पि अजिमा जूवंगु ख: ।

म्हय्पि जोगाम्बर अजिमाया प्राचीनता बारे स्वयम्भू पूरण व नेपालय् बृंगमलोकेश्वर विज्याकुगु ऐतिहासिक बाखंनय् नं म्हय्पि अजिमाया खँ स्वानाच्वंगु दु । स्वयम्भूया शान्तिपुरय् सिद्ध जुया विज्याम्ह शान्तिकराचार्य म्हय्पि पीठय् निवास जुयाच्वंगु खँ बाखंनय् उल्लेख दु ।^८ कलियुगय् मनूतय्सं स्वयम्भू ज्योति रुप स्यंकी धका: चैत्य दय्का: त्व:पुया ब्यूम्ह शान्तिकराचार्य ख: ।^९ थुकिं म्हय्पि थाय् अति प्राचीन धैगु अनुमान याय्छिं । उम्ह शान्तिकराचार्य म्हय्पी वया: योगाम्बर आराधना याइगस पाखें स्वयम्भू चैत्य दय्के न्ह्यो हे म्हेयेपी योगाम्बर दय् धुंकल धैगु सीदु ।

बौद्ध देवदेवीपिनिगु मूर्ति मालेगु भवलय् स्यल्लागु श्रोतकथं निगू सफू लुयाव:गु दु । प्रसिद्ध ग्रन्थाकार महापण्डित (पाल जुजु राम पाल इ.सं.१०८२-११३०) अभयाकरं च्यात:गु साधनामाला व निष्पन्नयोगावली ख: । थ्व सफू बौद्ध धर्मया विकास चरम सिमाय् थ्यंगु इलय् च्यात:गु ख: । थ्व निगुलिं सफू इस्लामतय्सं बौद्ध धर्मय् ध्वस्त(ने.सं.४७०) याय् न्ह्य: बाह्रौं शताब्दी रचना जूगु ख: ।^{१०}

^६ “ज्यापु” पञ्च, म्हेपि अजिमाया पीठ, *यज्जु लय्पौ* (१; ९: १२, ११२२) पौ ११ ।

^७ “ज्यापु” पञ्च, म्हेपि अजिमाया पीठ, *यज्जु लय्पौ* (१; ९: १२, ११२२) पौ ११ ।

^८ रोजीमैया श्रेष्ठ, स्वयम्भूइ चिच्चा दनाच्वंगु जुजु प्रताप मल्लया प्रतापपुर मन्दिर व चल: वना: ख:तुले त्यंगु म्हय्पि अजिमाया मन्दिर, खेलुइता दैपौ (२५:२५, ११२५) पौ १२१ ।

^९ स्वयम्भू पुराण अनुसार शान्तिकराचार्य द्वापर युगयाम्ह धैगु खँ सीदु ।

^{१०} Benoytosh Bhattacharya, *The Indian Buddhist Iconography*, (West Bengal: Shastri Villa, Naihati, West Bengal, Rathayatra, 1985) p. 385.

धार्मिक सहिष्णुताया रूप्य म्हयपि

नेपाल धार्मिक सहिष्णुता दुगु देश खः । थन मेमेगु देशय् थें थन धर्मया नामय् हिंसा जूगु मदु । थुनिया हे छगू दसि कथं म्हयपि देगः नं खः । म्हयपि द्यःयात बौद्ध धर्मावलम्बी तय्सं योगाम्बर धकाः माने याना वैचंगु दु । अथे हे शाक्त, हिन्दु व बौद्ध धर्मावलम्बी तय्सं शक्ति पीठ कथं नं पूजा याय्गु याना च्वन । द्यः हे छम्ह धकाः भाःपिया पूजा याःसां परिभाषा धाःसा भचा पाः । शाक्त, बौद्ध व हिन्दुपिन्सं शक्ति साधना याय्गु थाय्यात पीठ धाइ । थ्व म्हयपि शरिरया स्वंगू चक्र मध्य छगू चक्र खः । ८४ सिद्ध पुरुषपिसं साधना याना ज्ञान प्राप्त याय्गु थाय्यात बौद्ध तय्सं पीठ धकाः धाइ ।

हिन्दु धर्मय् मातृशक्तिकथं सप्तमातृका, अष्टमातृका, नवदुर्गा व दशमहाविद्याया रूप्य पीठयात कयातःगु दु । थ्व पीठयात गुलिसियां माहेश्वरी, गुलिसियां चामुण्डा कथं कया च्वंगु दु । म्हयपि अजिमायात मोहनीबलय् दुर्गा/भगवतीया (महाकाली) रूप्य पूजा याइसा सोन्तीबलय् महालक्ष्मी धकाः पुज्याना च्वंगु खनेदु । । धार्मिक सहिष्णुताया कारणं शाक्त, शैव, वैष्णव व बौद्ध धर्मावलम्बी पिनिगु आस्थाया केन्द्र जुयाच्वंगु दु । बौद्ध धर्मावलम्बीपिनिगु आस्थाया केन्द्र जुगुलिं संस्कृत भाषं योगाम्बर धकाः नामाकरण जुयाच्वंगु खनेदु ।

पीठ स्थापना

नेपालय् पीठ स्थापना बारे थीथी सफूती च्वयातःगु विद्वानपिनिगु मत कथं गुणकामदेवया इलय् जूगु धैगु धारणा स्पष्ट जू । गथे - ने.सं. १०७ या जुजु गुणकामदेवं कान्तिपुर दय्कूगु खँ भाषा वंशावली उल्लेख दु ।^{११}

भिनिगूगु शताब्दिपाखे राज्य याःम्ह गुणकामदेवं काठमाडौं राज्य स्थापना याना राज्यया छ्वाखेरं संरक्षकया रूप्य अष्टमातृका थापना याना

^{११} धनवज्र वज्राचार्य, गोपालराज वंशावलीको ऐतिहासिक विवेचना (कीर्तिपुर : नेपाल र एशियालि अनुसन्धान केन्द्र, त्रिभुवन विश्वविद्यालय १०५४) पौ ७ ।

तःगु खः । मातृका पीठ येंय् जक मखसे यल व ख्वपय् नें लाय्कूली जक मजुसे तातापाक नं दु । येंया मातृकापीठ व्यवस्था शक्ति आराधना याय्त मल्लकालय् प्रतिष्ठित जूगु खः । गुम्ह जुजुया इलय् धकाः अनुसन्धानया विषय हे तिनि । तर मालाः स्वयंबलय् राज्य सिमाया विवाद व मेमेगु ल्वापु व्यवस्थित याय्त व येंदेया सुरक्षाया दृष्टिं गुणकामदेवं विधिपूर्वक पीठ स्थापना यात धैगु अनुमान याय्फु ।^{१२} वेदनाथ रेग्मीया कथं मातृका पीठया मौलिक निर्माण छगू हे प्रकारया खनेदु ।

१. दक्कं देगः गालय् दय्का तःगु ।

२. दक्कं देगलय् मूलदेवी नापं सुयानं मूर्ति साकार मदु ।

३. आपाः देगः पश्चिमाभिमुख ।

४. दक्कं देगःया मूलद्यःया ल्युनेच्वंगु भाग त्रिभूजाकार पखाः व जवखवं चिजागु पखाःदु ।

५. दक्कं देगःत मूलवस्ती स्वया तापाक खुसी सिथय् दु ।

६. द्यःपिनि नां नेवाः भाय्या हे तया तःगु दु ।

७. दक्कं देगलय् भैरवलिंग तःगु जुइ ।

अथे न्हयथना तःगु जूसां न्यंकनं भैरवलिंग मजुसे गणरक्षक कथं भैरव, महाकाल, गणेश, हारती नं तयातःगु दु । थथे पीठ निर्माण याःबलय् स्वंगु चक्र दय्कातःगु दु । उकी प्रत्येक चक्रय् च्यागू पीठ तयातःगु दु । दकले दुनेया चित्त चक्र, दथुया वाक चक्र व दकले पिने काय चक्र याना तयातःगु दु । काय, वाक व चित्त भिगू शरिरयात बुद्ध धर्मया दर्शन कथं कयातःगु खः ।

^{१२} वेदनाथ रेग्मी, “नेपालमा अष्टमातृका”, प्रज्ञा, (यें:नेपाल राष्ट्रिय प्रज्ञा प्रतिष्ठान १;२:४०,११०३) पौ २७ ।

म्हय्पि देगःया भौतिक स्वरूप

येँ लाय्कूया उत्तर दिशाया थौकन्हय् का.म.न.पा. वडा नं. १६ या दुने लानाच्चंगु धार्मिक स्थलया रूपय् विकास जुयाच्चंगु थाय् खः “म्हय्पि” । पश्चिमय् विष्णुमति खुसि, पूर्वय् सामाखुसि वजार, उत्तरय् सामाखुसि फाँट व दक्षिणय् पकनाजोल यानाः प्यंगू दिशाया छ्वालिनं घेरे यानातःगु दु । थथे म्हय्पि अजिमाया(किपा : २) थाय् थहाँ वनेगु पूर्व व पश्चिम दिशाया स्वाहाने दु । म्हय्पि अजिमाया देगः

किपा : २ म्हय्पि अजिमा देगः

उत्तर दिशाया तं दय्का तःगु दु । पेगोडा शैलीया नित्तंजाःगु न्हूगु देगः दु । थ्व देगः वि.सं. २०५५ य् निर्माण जुगु खः । थन छःया थाय् दुने लिपातां भुना तःगु (वि.सं. २०५८य्) दु । छःया थाय् सुरक्षाया दृष्टिं रेलिङ्ग खापा छुनाः तःगु दु ।

देगः दुने उत्तराभिमुख जुया मूल अजिमा वा योगाम्बर ज्ञानेश्वरी विराजमान जुयाच्चंगु दु । छःया जवय् क्रमशः ब्रम्हायणी, इन्द्रायणी, कौमारी, चामुण्डा, गणेश, अग्नी, करुणामय, कर्कोटक नाग, उमामहेश्वर व सिंहनी दु । खवय् क्रमशः वाराही, वैष्णवी, भैरवी, महाकाली, महालक्ष्मी, वायु, क्षत्रपाल वृष (क्वा थुसा) व व्याघ्रिनी दु । अजिमा छः थाय् चिचिग्वः गंत छायातःगु दु । छःयात वहया मतू व तिसा नं छायातःगु दु ।

योगाम्बरया ल्यूने देगलं पिने गणेशःया मूर्ति दु । थ्व खड्गसिद्धि विनायक योगाम्बर ज्ञानेश्वरी स्वयम प्रकट याःगु खः ।^{१३} थ्व गणेशया मूर्ति मेगु मूर्ति स्वया पाः । थुकि च्वंम्ह गणेशया मतु साधारण चन्द्रमा जक दु गुकिं सँ खनेदु । साधारण तिसा तयातःम्ह, ताहा गपतय् क्वखाया, नागया आशनय्

पयतुना च्वंगु दु । थ्व गणेशः हिटिमंग बहानय् पयतुना च्वंगु दु । न्हय्म्ह नागं कुइकातःगु दु । जलविनायक जुगुलिं लःया प्रतिक क्यनातःगु जुइ । थ्व छःयात खड्गसिद्धि विनायक नं धाः । चोभारया क्वय्ला वसि राक्षस स्याय्त् उत्पत्ति यागु गुकिं याना गणेशया नां हे क्वय्ला गणेश जुल धैगु जनविश्वास दु । थुकथं चोभारया क्वय्ला गणेशया म्हय्पी स्वापु खनेदत ।

देगःया परिसरय् ससुच्चः, वज्रविर महाकाल, महामञ्जुश्री, विश्ववज्र, भिन्ध्यः, राधाकृष्ण^{१४}, नारायणद्यः, वज्रधातु चैत्य, महामाया नापं थन भजन पाटी व सत्तः नं दु । मन्दिरया पुर्वपाखे शान्तीकर गुम्बा दु, गुम्बादुने-शाक्यमुनि बुद्ध, आर्यतारा, षडक्षरि लोकेश्वर स्थापना याना तःगु दु । थन २००३ सालय् श्री ३ पद्मशमशेरं हिटि तयातःगु ल्वहंपौ नं दु । अथे हे तुं मेमेगु ल्वहंपौ -

१. देगःलय् दुने छःया जवं, खवं निपाः अभिलेख दु ।
२. देगःलय् दुहां वनेगु थासय् जवंखवं निपाः ल्वहंपौ दुगु सिमदुगुलिं क्वय् हयाः तयातःगु दु ।^{१५}
३. गुम्बाया पिने लक्ष्मीनारायण दुगु तपागु ल्वहंपौ दु ।
४. गुम्बाया अंगलय् तधंगु दुरुल्वहंतय्, पूर्व थहां वनेबलय् जवय् (२०५७) अभिलेख दु ।
५. देगःलय् दुनेपिहां वय्बलय् देपाय् न्हूगु (२०५८) अभिलेख दु ।
६. देगःलय् थहां वनेगु पश्चिम दिशाया स्वाहाने ध्वाखा दय्कुगु अभिलेख दु ।

^{१४} थ्व राधाकृष्ण छः वि.सं. २०१२ सालय् गंगा प्रसाद अधिकारीं मार्ग १३ गते स्थापना याःगु खः । थ्व राधाकृष्ण छः दिकातःगु थामय् दुने कापी जाय्क भक्तजनपिंस कृष्ण कृष्ण च्वगु तयातःगु दु ।

^{१५} ने.सं. ६८७ या प्रताप मल्लया छपाः दु । गुकि छः थाय् ल्वहंया पःखाः व ध्वाका दय्कुगु सि दु । मेगु अभिलेखय् योगाम्बरयात लक्ष्मीनारायण धकाः उल्लेख यानातःगु दु । थुगु अभिलेखया पाठ परिशिष्टय् दु ।

^{१३} क्वेला वशिं स्वनिगलय् दुःख विया च्वंबलय् क्वेला वशियागु विघ्न उपद्रव शान्त याय्त् थुम्ह गणेश योगाम्बरं प्रकट याःगु धैगु जनविश्वास दु ।

७. देगः लय् थहां वनेगु पश्चिम दिशाया स्वाहाने ध्वाखा पिने सिंह निम्ह तःगु अभिलेख दु ।

८. देगः या न्ह्यने च्वंगु सत्तलय् दुने द्यः या ल्युने दुरुल्वहंया अभिलेख दु ।

९. पश्चिमया स्वाहानय् रेलिङ्ग तःगु अभिलेख दु ।

जम्मा न्यापा पुलांगु ल्वहंपौ जुल । थ्व बाहेकं चिचिधंगु ल्वहंपौ न्हूगु देगः व चैत्य दय्का तयातःगु यक्व हे दु । अथे हे थन देगः या पूर्व थहां वनेगु पाखे पुलांगु बुंगाः नं दु । थ्व जीर्णोद्धार याःगु छपाः गूइदं ति पुलांगु ल्वहंपौ नं दु । स्थानिय श्रद्धालु भक्तजनपिनिगु कुतलं वि.सं. २०६८ सालय् भजन याय्गु पुलांगु सतः थुनाः न्हूगु दनेगु ज्या न्ह्याका च्वंगु दु । भौगोलिक बनावटया कार णं थन चलः वंगु खँ न्यनेदु । थ्व देगः या पश्चिम भागय् चलः वना आः महामाया देगः ल्युनेतक जक ल्यन । रोजीमैया श्रेष्ठया च्वसु कथं ने.सं. ११२४ अशोज ७ गते खुन्हु चलः वंगु जुल ।^{१६}

थन दुगु विश्ववज्र बारे थथे ध्यादिगु दु - “थ्व पुलांगु विश्ववज्र पञ्चबुद्ध मध्यया न्याम्हम्ह बुद्ध अमोघसिद्धिया चिं खः । थ्व दुगुलिं न्हापा थन तःधंगु चैत्य नं दुगु जुइमाः गुगु गनं ल्हानां जकं च्वनला ।”^{१७}

वि.सं. २०५५ सालसिवें न्ह्योया स्वरूप छचाखेरं चिजाःगु पःखाल चाःहीका तःगु खः । अले सिंयागु थामय् नितं आयपाया पौ जक तयातःगु खः । उबले द्यःथाय् दुहां वनेगु लुखा, द्यःया पृष्ठभूमि, व देगः दुनेया स्वरूप दक्वं ल्वहंयागु खः । अझ थ्व स्वयाः न्ह्यः (वि.सं. २०३५) या स्वरूप धैगु पौ छुं मदुगु खः । छचाः खेरं खुल्ला, प्यकुंनय् ल्वहंया प्यंगः चिजागु थां व ल्वहंया ध्वाखा (गुकी द्यःपिं कियातःगु)य् सिंयागु खापा छुनातःगु खः । थाय् नं चकंगु व इलय् थौं स्वया जंगलय् सिमात नं यक्व दु ।

^{१६} रोजीमैया श्रेष्ठ, “स्वयम्भूइ चिच्चा दनाच्चंगु जुजु प्रताप मल्लया प्रतापपुर मन्दिर व चलः वनाः ग्वःतुले त्यंगु म्हाय्पि अजिमाया मन्दिर” खेलुइता दँपौ, २५:२५, पौ ११८ -१२२ ।

^{१७} भुवनलाल प्रधान, “म्हाय्पि देउताथान” मधुपर्क (गोरखापत्र संस्थान, २३:८, ११११) पौ ९ ।

म्हाय्पि देगः या पश्चिम दिशाया वि.सं. २००२ ल्वहं ब्वला बल, गुकि अस्पष्ट मुर्ति खनेदत । प्यदं लिपा विस्तारं आकृति निर्माण जुम्ह भगवती खः । थन यलया करुणामयया मां यक्षराज शशिया कला माया धकाः मायादेवी धाय्गु यात ।^{१८}

थन दर्शन याय्त वइपिं भक्तपिनि निम्ति व दैनिक उपभोगयात देगः या दक्षिण पूर्व वनय् बुंगाचा नं दु । थौंस्वया गुइदं न्ह्यः इटुबहालया पिन्सं बुंगा जिर्णोद्धार यागु ल्वहंपौया मितिं खनेदु । वि.सं. २०६० सालय् बुंगायात चक्का तयाः तुं दय्कु बलय् नीनिगु फुट व्वय् लःया मुहान लुया तुं म्हुइ मफया त्वपुल । अन व्यवस्थित मजुगु जुया ल्वहंपौ भाजु विकासरत्नया छेय् तयातःगु दु ।

म्हाय्पि द्यःछेंया परिचय

म्हाय्पि अजिमाया द्यःछें अस्, तँलाछि त्वाःया चुकय् दु । थौंकन्हय् का.म.न.पा. वडा नं ३० या दुने लाना च्वंगु खः । म्हाय्पि अजिमाया द्यःछें “लिपि गुथि”या ज्याःकुथि नापं च्वंगु गल्लीं दुने निगू चुक दुहां वनेमाः । थ्व चुकया नां नं म्हाय्पि अजिमाया नामं हे “म्हाय्पि चुक” तयातःगु दु । देगःथें द्यःछें नं उत्तर दिशाया स्वया च्वंगु दु । चुकय् दुहां वनेवं आकर्षक खनेदुगु थ्व द्यःछेंया वर्णन थुकथं यानागु जुल ।

पिनेया स्वरूप -

स्वतँ जाःगु द्यःछेंय् पिनें गं छगः दु । मू लुखाया जवय् कवं व खवय् ख्याः दु । लुखाया निखेरं सिंहत दु । लुखा खलुइ देवा तयातःगु दु । लुखाया जः खः लिया भण्डा दु । निगू त्रिकोणाकार भण्डाय् चन्द्र सूर्य दु । जवपाखे तग्वःगु गं छगःनं दु । मातँनय् लुखा फुसय् लिया पातां भुनातःगु तिकिभ्याः दु । गुकी द्यने षट्कोण दुने अष्टपत्रदलया मण्डल दु । थ्व तिकिभ्याःया जवय् गणेश व

^{१८} विकासरत्न वज्राचार्य, “म्हाय्पि मन्दिरको ऐतिहासिक तथा सांस्कृतिक एक परिचय” द्वादशतीर्थ अष्टमीव्रत लुमन्ति (गोगबु, द्वादशतीर्थ उपोषध अष्टमी व्रत तदर्थ समिति, ११२८) पौ ९६ ।

कुमारया किपा: दु । च्वतँय् निपा: भ्या:या दथुइ दलुचा छग: य:खानात:गु दु ।
जस्ताया पौ तयात:गु द्य:छँय् गजू छग: छुनात:गु दु ।

दुनेया स्वरुप -

स्वतँ जा:गु द्य:छँय् छेलि, मातँ व च्वतँ याना स्वतँ दु । मातँनय्
स्वाहानं थाहां वनेवं जवय् च्वंगु कोठा दु । थन द्य:तय्गु कोठा जूगुलिं लुखापिने
तोरण नं दु । थ्व तोरणय् प्यपा ल्हा: दुम्ह अजिमा तयात:गु दु । थ्व तोरण
लियागु जूसां हाकुसे च्वना: न्हिन्हिं पूजा याइगुलिं सिन्ह तिकेगु थासय् जक
म्हासु । थ्व कोठा दुने अजिमायात उत्तर स्वका द्य: जात्राबलय् थें याना:
छाय्पिया त:गु दु ।^{१९}

१.ब्रम्हायणी २.इन्द्रायणी ३.कुमारी ४.चामुण्डा ५.गणेश ६.सिंहिनी
७.नागराजा व खवं क्रमश: १.बाराही २.वैष्णवी ३.भैरवी ४.महालक्ष्मी
५.व्याघ्रिनीयात मिलय् याना त:गु दु । द्य:छँय् दक्कं द्य:पिनि लुं सिया मूर्तित
दय्कात:गु दु । न्हापा सिज:या द्य:या छ्योत जक दुगु ख:, गुकी मिति नं
कियात:गु दु । लिपा न्हूगु मूर्तित दय्कूगु इलय् निथी द्य: तय् मत्य: धका: पुलांगु
गाला: छवल ।^{२०}

द्य:छँय् योगाम्बर ज्ञानेश्वरीया किपा: पौभालय् च्वयात:गु नं दु ।^{२१}
थन द्य:छँय् नं द्य:या पात्र व खड्ग दु । थ्व चह्रे पत्तिकं म्हय्पी यंकी । चह्रेबलय्
चह्रे अजिमा तया: यंकेगु आशन, त्वा: देवा: आदि दक्कं ज्वलंत थन हे तइ ।
थन चह्रे बलय् गमय् यंकिगु अजिमाया मूर्ति तयात:गु दु । म्हय्पि जात्रा बलय्
गमय् यंकिगु अजिमा नं याना निगू अजिमाया मूर्तित दु । चह्रे बलय् गमय्
यंकीम्ह द्य:यात हे चह्रे अजिमा धाइगु ख: ।

थ्व द्य:छँ न्हापा जीर्ण जुया: हाकनं दय्कूगु जुसां पुलांगु हे पहया जू ।
चां दनात:गु व स्वाहाने नं सिंयागु दु । जस्ताया पतिइ जक गजुतय्त प्लास्टर
यानात:गु दु ।

^{१९} पौ २५ य् स्वयादिसं ।

^{२०} म्हय्पिया मूल गुरुजु नापया खँल्हाबल्हाया आधारय् ।

^{२१} थ्व किपा: परिशिष्टय् दु ।

थीथी थाय्या म्हय्पि

म्हय्पि द्य: शक्तिया लागि साधना याइ । थ्व हे क्रमय् थीथी थासय्
थुजापिं द्य: पिं स्थापना याना त:गु दु । नेवा:तय्गु विशेषता कथं नेवा:त गन गन
वनी, अन हे थ:गु कुलदेवता नं यंकी । थ्व हे अनुसार नेवा:त तातापाक
बसोबास यायां वन । अले द्य:याथाय् वय् फुपिं वया हे च्वन । थाकुलिसे थ:पिं
गन वन अन हे द्य:यात नं साला: यंकेगु ज्या जुयाच्चंगु खनेदु । गुगु थुकथं दु -

१. भारतया आसामय् कामरुप कामाक्ष धैगु थासय् दु । गनं नेपालय् करुणामय
ह:गु इलय् बन्धुदत्त आचार्य थापना या:गु धका बुंगमलोकेश्वर विज्याकूगु
वंशावलीया न्ह्यथना त:गु दु ।

२. दक्षिणकाली फर्पिङ्गय् कुरुवा (कटुवाल दह) धैगु थासय् बन्धुदत्त आचार्य
थापना या:गु ।

३. स्वयम्भू स्तुपा च्वय् नमसिं चुक नांगु थासय् म्हय्पि स्थान दु । अग्निपुरं
शान्तिपुरय् वनेगु लँय् देपाय् च्वंगु साधारण पखा:लं घेरे यानात:गु दु ।
सर्गतय् खुला तयात:गु दु ।

४. स्वयम्भूया त:प्यंगु स्वानय् च्वय् मथ्यनेवं ग्वाखंचाय् ल्वंहया योगाम्बर पीठ
दु ।^{२२}

५. सिघ:लय् दुने आगं द्य: थाय् योगाम्बर हे ख: । थ्व वाकवज्रं स्थापना या:गु ख: ।

६. यलय् हिरण्यवर्ण महाविहारया आगँद्य: नं योगाम्बर ख: ।

७. मरुइ जवय् पिगंननी तुलाधरपिनि योगाम्बर पीठ धका दु । थ्व मरु गणेद्य:या
द्य:छँय् नं दुने ला: ।

८. यलय् कनिबहालया पिने खालिगु थासय् नं योगाम्बर पीठ दु ।

९. येंया क्वाबहा:या आगँद्य: नं योगाम्बर हे ख: ।

^{२२} काठमाडौं उपत्यका हाकनं छुं कारणवश जलमग्न जुसां स्वयम्भू लखं त्वपुइ
मखु । थ्व योगाम्बर पीठ सिबें ल: थहां वनि मखु धैगु जनविश्वास दु ।

२. म्हय्पि सम्बन्धि विभिन्न धार्मिक मत

शाक्त धर्मय् म्हय्पिया थाय्

गुगु सम्प्रदाय नं देवीया उपासना छगू हे जक कारण माने याइ । गुगु सम्प्रदायलय् सर्वोच्च शक्ति, सृष्टि व विनाशकारिणी, अविनाशी अविकारीया कारण देवीयात काइ । वहे “शाक्त सम्प्रदाय” खः । मातृशक्तिया उपासना परम्परा तसकं हे प्राचीन खः ।

आध्यात्मिक दृष्टिं विचाः याय्बल्य प्रकृति हे मूल शक्ति खः । प्रकृतिया आधार मदय्कं छु नं पदार्थ तक नं उत्थान जुइगु सम्भव मदु । प्रकृतिं व्यूगु सौन्दर्यया थःगु शीप छचला कला इतिहासय् न्हूगु आयाम तनेगु मूर्ति तथा चित्र गन प्रचुर मात्रां दै, अज्यागु थासय् शक्ति व शक्तिया उपासकत यक्व दइ । थन शक्तिया नापं थीथी छःपिनि उपासकत दु । तर न्ह्याम्ह छःया उपासना याःसां शक्ति मदय्क सुयां उपासना जुइगु असम्भव खः । विश्वया मेमेगु थासय् थें शक्तिया उपासकपिनि ल्याः कम मजुया हे निराकार तथा साकार रुपय् छःपिनि पीठत खने दुगु खः ।^{२३}

^{२३} मदनमोहन मिश्र, काठमाडौं उपत्यकाका धार्मिक तथा सांस्कृतिक सम्पदा (पुरातत्व विभाग: ललितपुर, १९९६) पौ १ -३ ।

नेपालय् शाक्त धर्मावलम्बीपिन्सं निराकार ल्वहं(किपा : ३)यात शक्ति पीठ कथं मानेयाना वःगु दु । न्हापांगु शताब्दिनिसें शाक्त परम्परा निरन्तर रुपं न्ह्याना वयाच्चंगु दु ।^{२४} तन्त्र कथं मुख्यतः मातृशक्ति हे ब्रम्हाण्ड संचालन जुया वंगु दु ।^{२५} नेपालया सन्दर्भय् नं ईसा पूर्व स्वया न्ह्यः छः पिनिगु अनुसन्धान याय्गु भवलय् पुरातत्वविदपिन्सं मिसापिनिगु छ्च्यो लुइकुगु दु । थ्वहे कथं मातृशक्ति उपासना नेपालय् नं तसकं पुलां धैगु सीदु । मल्लकालय् वयाः अष्टमातृका, नवदुर्गा, दशमहाविद्या, अजिमा थें जागु मातृशक्ति उपासना याय्गु चलन प्रचुर मात्रां खनेदत । वहे क्रमय् गुणकामदेवं (ने.सं. १०७) काठमाडौं स्थापना याःवल्य शक्तिया प्रतीक कथं अजिमापिं स्थापना यात ।

किपा : ३ निराकार म्हय्पि अजिमा

हिन्दु धर्मय् मिजंछःया शक्ति कथं मानय् यानातःगु दु । दक्कं छःपिनि शक्ति धैगु मिसाछः खः । गुम्ह छःया शक्ति खः वया ज्वंसा व बहान नं वहे जुइ । गथे शिवं सृष्टि व संहार नितां याइ उथें हे शक्ति नं शान्त व उग्र निगू स्वरुपया जुइ । थथे शक्तिया शान्त रुप सती, पार्वती खःसा उग्र रुप दुर्गा, काली खः । बौद्ध धर्मय् नं शक्तियाकथं योगिनी व वज्रबाराही खः ।^{२६} नेपालय् तान्त्रिक मतकथं शक्तिया लागि पूजा याय्गु तधंगु लहर बल । गुकिं यानाः सप्तमातृका,

^{२४} Lain S. Bangdel, *Inventory of Stone Sculptures of Kathmandu Valley*, (Royal Nepal Academy : Kamaladi Nepal, 1995) p.39 .

^{२५} Trilok Chandra Majupuria and Rohit kumar Majupuria, *Religions Nepal* : M .Devi , Lashker (Gwalior India) p. 230 .

^{२६} Trilok Chandra Majupuria and Rohit kumar Majupuria, *Gods, Goddesses and Religious Symbols of Buddhism and Tantrism* , M. Devi ,Lashker (Gwalior India, 2005) p. 105.

अष्टमातृका, नवदुर्गा व दशमहाविद्याया रूप्य नं पूजा जुया वल । तन्त्रय् शक्ति वा मिसाद्यः मदय्कं मिजंघःपिं शक्तिहिन जुइ ।^{२७}

शिव पाखें शव जुगु जुया गन शिव दै अन शक्ति दैगु हे जुल । शिव धैगु महाद्यःया आनन्द रूप खः । मनूया दकले आनन्दया अवस्था धैगु मृत्यु खः । उकिं शवपाखें शिव जूगु खः । शिव व शक्ति छथाय् हे दै । शव मसानय् दैगु जुया वया शक्ति नं अनं हे दै । शिव व शक्ति धैगु बौद्ध धर्मय् “प्रज्ञा” स्त्री व “उपाय” पुरुष खः । थथे प्रज्ञा व उपाय छगू हे थासय् दैगु जुया साधकपिं साधना याय्त पीठय् याइ ।

हिन्दु धर्मया पिन्सं म्हय्पि अजिमायात शक्ति पीठ कथं पूजा याः वइ । अष्टमातृकाय् थ्व म्हय्पि अजिमायात गुलिसियां माहेश्वरी द्यः धकाः धाः । गुलिसियां चामुण्डा नं धाय्गु याः । थन मोहनी बलय् भगवतीया रूपकथं महाकाली धकाः पूजा याय्गु यानाच्चंगु दु । अले सोन्तीया इलय् थ्वहे पीठय् महालक्ष्मीया कथं पुज्यावइ ।

शक्ति धकाः अजिमा वा माईयात नं काः । अप्वः थें पीठय् बलि बीवलय् मूलम्ह द्यःयात बी मखु । पीठरक्षक कथं भैरव वा गणेश दयाच्चनी । थुमित हे बलि बीगु याइ । थुकथं थन म्हय्पी अजिमाया जवय् च्वंम्ह गणेशयात बलि बी ।

द्यःत पीठय् छम्ह वा च्याम्ह त्वहंया रूप्य खनेदै । देशपिने, श्मशान वा गुं च्वकाय् अष्टमातृमा कथं च्याम्ह अजिमापिं प्रख्यात जू । येंय् दकले प्रसिद्ध द्यःपिं मध्ये चामुण्डा (कंग अजिमा), इन्द्रायणी (लुति अजिमा), भद्रकाली/वैष्णवी (न्यत अजिमा), म्हय्पि व छ्वास अजिमा, शोभाभगवती व बालकुमारी खः ।^{२८}

बौद्ध धर्मय् म्हय्पिया थाय्

नेपाःया विशेषता धैगु हे धार्मिक सहिष्णुता खः । उकिं थन छम्ह हे द्यःयात थीथी धर्मावलम्बीपिन्सं थःथः द्यः कथं नालाः पुज्याना वयाच्चंगु दु । थुकथं हे म्हय्पि द्यःयात शाक्त पिन्सं पीठमध्ये छगू पीठमाने यानातःगु दु । अष्टमातृकाय् गुम्हेसियां चामुण्डा व गुम्हेसियां माहेश्वरी कथं कयाच्चंगु दु । अथे हे बौद्ध धर्मावलम्बीपिन्सं योगाम्बर धकाः माने यानातःगु दु । म्हय्पि अजिमायात शाक्त व बौद्ध सम्प्रदाययापिन्सं उत्तिकं महत्व बिया पीठकथं पूजा याना वैच्चंगु दु । महासिद्धिपिन्सं स्वःअध्ययन यानाः सिद्धि प्राप्त याःगु थाय् कथं बौद्धतय् पीठ कयातःगु खः ।

नेवाः भाय्पा “म्ह” खँग्वःया संस्कृतं “आत्म” अर्थ जुइ । उकिं थ्व पीठयात आत्म पीठधका नं धाय्गु याः । म्हय्पियात बौद्धधर्मय् प्यंगु पीठ(आत्म पीठ, पर पीठ, योगिनी पीठ व गुह्य पीठमध्ये छगू धयातःगु दु ।

योगाम्बर

योग धैगु “जोड” व अम्बर धैगु “आकाश (शून्य)” खः । प्रज्ञा व उपायया योग जुइ । अम्बर धैगु खनेदसां वास्तविकता मखु । थ्व शून्यता सम्बन्धि ज्ञान खः । शून्यता बारे न्हापांगु शदिया भिक्षु नागार्जुनं माध्यमिक शास्त्रय् व्याख्या यानातःगु दु । थ्व शास्त्र प्रज्ञापारमिता ग्रन्थया बराबरी जू ।^{२९} “योगाम्बर प्रज्ञोपाय” यात वृहत्स्वयम्भू पुराणय् महावीरसंवर च्वयातःगु दु । गनं गनं वीरवीरेश्वर नं धयातःगु दु ।^{३०}

आइक्नोग्राफिक डिक्सनरी अफ द इन्डियन रेलिजियसया कथं योगाम्बर धैम्ह योगया सामाग्री दुम्ह बुद्ध, वज्रधरया प्रकार(लामाइज्म कथं) खः । वचुगु

^{२७} Ibid, p.112.

^{२८} Angelea Dietric, *Tantric Healing in the Kathmandu Valley*, Book Faith India(Azadpur Commercial Complex). p.40.

^{२९} आशाराम शाक्य (भूमिका) "A Short Critical", *वज्रयान परम्परामा योगिनीको भूमिका*, (कुलेश्वर : विरिञ्चि मोती स्मृति गुह्य तारा कोष, ११२९) पौ xxiii .

^{३०} भुवनलाल प्रधान, “म्हय्पि देउताथान” *मधुपर्क*, (गोरखापत्र संस्थानः भूगोलपार्क २३ : ८,११११) पौ ७ ।

रंगम्ह धर्मचक्र मुद्राय् शक्ति
डिगम्बरा वा ज्ञानडाकिनीनाप
अविभाजन, धनुष, सर, वज्र व
वज्रघण्ट आयुध दुम्ह खः ।^{३१}

वेनोतोष भट्टाचार्य नं
थुकथं हे योगाम्बरया व्याख्या
याःसां ज्ञानेश्वरीया रंग धाःसा
तुयु वा वचु जुइ ध्यातःगु दु ।
थ्व योगाम्बर द्यः अक्षोभ्य ध्यानी
बुद्धया परिवारय् लाः । योगाम्बर
(किपा : ४) द्यःया मूर्ति चीनय्
नं खनेदु ।^{३२} महायानी बुद्ध
धर्मयात प्रचार प्रसार याय्गु
ज्या नागार्जुन, असंग,
वसुवन्धपिन्सं माध्यामिक,
योगाचर दर्शनयात सफूया रुप
विद्याः प्रचार यायेगु भवलय् योगाम्बर वल । योगया माध्यमं शून्यता तक
थ्यंकेगु अभ्यास हे योगाचार खः ।

प्रज्ञा व उपाय (वज्रवाराही व वज्रधरया मिलनपाखें प्रज्ञोपाय जुइ)
थुगु अवस्थाय् शून्यता जुइ । गन अभय, डर, त्रास, वर्तमान, भविष्य, भूत छुं हे
ल्यं दइमखु मात्र शून्य व आनन्द जुइ । छुं हे मदुगु मेलया रुप हे योग खः ।
योगयापाखें अम्बरता प्राप्त यायेगु अभ्यास हे योगाम्बर खः ।

किपा : ४ योगाम्बर ज्ञानेश्वरी

बौद्धमार्गीतय् योगाम्बर धैम्ह छम्ह प्रख्यातम्ह द्यः खः । अर्धपर्याङ्क
मुद्राय् चन्द्रमा द्यने निबः पलेस्वाँलय् निम्ह सिंह द्यने च्वनाच्चम्ह, मूलखाः वचु,
जवगु तुयु व देपागु ह्याउँगु यानाः जम्मा स्वपा खाः दु । गुम्हसिया खुपाः ल्हाः
दु । मूल निपाः ल्हातय् वज्र व गं ज्वनातःगु दु । ताहाया तिसा तियातःम्ह, वचु
रंगयाम्ह ज्ञानडाकिनी (प्रज्ञा)यात सत्तिक घय्पुनाः निपाः ल्हातं छाति व शर
ज्वनातःगु दु । मेगु निपाः ल्हातं कलश पात्र व धनुष ज्वनातःगु दु ।^{३३}

योगाम्बर व ज्ञानडाकिनी आसामया कामारुकामाक्षय् करुणामय
द्यःयात जन्म व्यूषिं यक्ष व यक्षणी खः । उकिं लगनखेलय् न्हवं याइवलय्
ज्ञानडाकिनीनं सिमां सुला स्ववइ ।^{३४} थ्व हे धापु मेरी एस. सत्सरया नेपालमण्डल
सफुती नं च्वयातःगु दु ।

योगाम्बरया आयुध वज्र व गंया तसकं महत्व दु । वज्रयानय् गुरुजुपिसं
हरेक पूजा पद्धती वज्र व गं छ्चली (सप्तविधानुत्तर पूजा गुरुमण्डल पूजा आदि) ।
वज्रं व गं/पुरुष व प्रकृति गुकिं उपाय व करुणया प्रतिनिधित्व याइ । गं स्त्री
प्रकृतिया, गूगु प्रज्ञा व शून्यताया प्रतीक खः । वज्रयानय् प्रज्ञा व उपाय अद्वय
रुपय् क्यनेत द्यःपिन्त चुम्बन, अलिङ्गन सम्भोग मुद्राय् प्रस्तुत याइ । गथे
चक्रसंवर - वज्रवाराही, चण्डमहारोषण - द्वेषवज्री । थजागु पुरुषस्त्री जोडायात
पूजा, चित्रकलाया नापं तान्त्रिक समाधिया अभ्यासय् नं छ्चली ।^{३५}

योगाम्बरयात “प्रज्ञोपाय” धकाः च्वयातःगु दु । थ्वया अर्थ मिसा मिजं
तत्वया संयोगया प्रतीक खः ।^{३६} थ्व महासुख वा शून्यताया प्रतिक खः । वहेकथं
म्हय्पी अवस्थित द्यः जोगाम्बर, योगाम्बर बौद्धपिनि मूलम्ह द्यः कथं काइसा
योगाम्बरया धकाः चौलाथ्व चतुदर्शीखुन्हु वज्राचार्य पुरोहितपाखें पूजा याना
वयाच्चंगु दु ।

^{३३} Min Bahadur Shakya, *The Iconography of Nepalese Buddhism*: (Maitighar, Thapathali, Handicraft Association of Nepal, 1999) p. 47.

^{३४} Ibid, pg 47.

^{३५} कविन्द्र वज्राचार्य, नेपाल परम्परागत बौद्ध वज्रयान, (नेपाल परम्परागत बौद्ध धर्मसंघ पत्रिका प्रकाशन समिति, १९३०) पौ ४० -४२ ।

^{३६} सन साय्मि, “म्हय्पि अजिमाया जात्रा” नेपाःया जात्रा, (यैः नसना पब्लिकेशन, १९२९) पौ ५८ ।

^{३१} Liebert Gosta, *Iconographic Dictionary of the Religions Hinduism-Buddhism - Jainism* (2nd ed. , Sri Satguru Publications :Delhi, India, 1986) p.354.

^{३२} Benoytosh Bhattacharya, *The Indian Buddhist Iconography*, (West Bengal: Shastri Villa, Naihati, West Bengal, Rathayatra , 1985) p.186.

ज्ञानडाकिनी योगाम्बरया शक्ति कथं कयातःम्ह द्यः खः । मातृशक्तिकथं ज्ञानडाकिनीयात हे अजिमा धकाः माने याइ । बौद्धसम्प्रदाययापिसं योगिनी कथं ४ म्ह योगिनी, ६४ म्ह योगिनी नं काय्गु याः । योग शब्दया स्त्री वा विशेषण वाचक खँग्वः पाखें हे योगिनी जुगु खः । योगिनी धैम्ह नं मिसा द्यःपिं खः गथे- वज्रयोगिनी, खड्गयोगिनी ।^{३७}

निष्पन्न योगावलीकथं योगाम्बर ज्ञानडाकिनी मण्डलायाम्ह मूलम्ह द्यः खः । योगाम्बरया खा पाः स्वपाः दु । मूलखाः वचु, जवगु तुयु व देपागु ह्याउंगु खः । जवय् शर, वज्र व ज्ञानडाकिनीयात आलिङ्गन यानाच्च.गु अथे हे खवय् घण्ट, रक्तपात्र व धनुष क्रमश ज्वनातःगु जम्मा खुपाः ल्हाः दु ।^{३८}

साहित्यिक ग्रन्थय् योगाम्बर

स्वयम्भू पूराण कथं सत्य युगय् नेपाल उपत्यका कालिदह जुयाच्चंगु जुल । चीनं (पंचशीर्ष पर्वतं) महामञ्जुश्री स्वयम्भू ज्योतिरुप दर्शन याय्त विज्यात । थ्वहे इलय् दक्षिणपाखे च्वंगु चोबालया न्हसकाप छेदन यानाः थनया लः पितछवया मनू च्वने जिल । काश्यप बुद्धं वाराणसी च्वंगु मृगदावनय् च्वनाः स्वयम्भू धर्मधातु ज्योतिरुप उत्पत्ति जुगु बाखं कनाच्चन । थ्व बाखं गौड देशया जुजु प्रचण्डदेवं न्यनाच्चंगु जुल । लिपा स्वयम्भू धर्मधातु ज्योतिरुप दर्शन यानाः द्वादश तीर्थ व अष्टवैराग तीर्थव्रत याय्गु विचाः यानाः थः काय् शक्तिदेवयात राज्याभिषेक बिया थः नेपाः वल ।

बौद्ध धर्मावलम्बी लिच्छवि जुजु वृषदेवया पालय् गौड देशया जुजु प्रचण्डदेव नेपाः वःगु खः । नेपालय् वया स्वयम्भू धर्मधातु ज्योतिरुप दर्शन यानाः द्वादश तीर्थ व अष्टवैराग तीर्थव्रत यात । अले थनहे “प्रवज्यासम्बर” याय्गु इच्छा जुयाः वज्राचार्य गुरु गुणाकरया थाय् वन । प्रचण्डदेवं थःगु दक्कं खँ कनिबलय् गुणाकरं प्रवजित याय्त योग्यम्ह खः धकाः विधिवत प्रवजित यानाबिल । थनलि प्रचण्डदेवया नां शान्तिश्री भिक्षु जुल ।

^{३७} सत्यमोहन जोशी(मुं) बचाः धंगु नेवाः खँग्वः धुकूः (महाबौद्ध, यैः लाकौल पिथना, १९०७) पौ. ५१५ ।

^{३८} Benoytosh Bhattacharya, *The Indian Buddhist Iconography*, (West Bengal: Shastri Villa, Naihati, West Bengal, Rathayatra, 1985) p.205.

कालान्तरय् वनाः स्वयम्भू धर्मधातु ज्योतिरुप नाश जुइ धकाः मनय् वःगुलिं चैत्य दय्का त्वपुइगु विचाः वल । थ्वखँ थःगुरुयात कंबलय् आचाः मलुसे चैत्य दय्के मज्यू धकाः आज्ञा जुल । गुणाकर गुरुं हे शान्तिश्रीयात आचाःलुया बिसेलिं शान्तिकर आचार्य जुल ।

शान्तिकर आचार्य स्वयम्भू महाचैत्य दय्के धुंका पंचपुर निर्माण यात । स्वयम्भू महाचैत्यया लिक न्यागू महाभूतया प्रतिक (पृथ्वी) बसुपुर, (वायु) वायुपुर, (अग्नि) अग्निपुर, (आकाश) शान्तिपुर व (जल) नागपुर खः । शान्तिपुर दुने योगाम्बर प्रतिस्थापन याय्त साधना यात । योगाम्बर ज्ञानेश्वरीं शान्तिकर आचार्यया पुजां प्रसन्न जुया विज्यात ।

वहे साधनां द्यः प्रसन्न जुया योगाम्बर ज्ञानेश्वरीं शान्तिकर आचार्ययात थःम्हं फ्वनाःगु वस्तु बीत वचन बद्ध यात । शान्तिकर आचार्य कलः ज्वना पूजा याःवं बलय् वया काय् ल्यूल्गु वगु सिमखु ।

मह्यपिया मेमेगु धार्मिक स्थलनाप स्वापू

मह्यपि अजिमाया थाय् चाकाः वैगुलिं द्यःपिं नाप स्वापु ला दुगु हे जुल ।^{३९} मह्यपि द्वौय् देगः दय्केत चा काःवैगु बाहेकं मेगु धार्मिक स्थलनाप नं स्वापू दुगु खँ क्वय् न्ह्यव्वयागु च्वसु नं थप स्पष्ट याइ । स्वयम्भू पूराणया कथं मह्यपि द्यः स्वयम्भू महाचैत्य स्वया पुलां जू । स्वयम्भूया शान्तिपुरय् योगाम्बर थापना याःगु खँ नं स्वयम्भू पूराणय् दु ।

बाज्यः वंपिनि अनुसार मह्यपि अजिमा, फुसिंख्यः अजिमा व मनकामनाया पासापिं धकाः धाइ । तर थन मह्यपि अजिमा, फुसिंख्यः अजिमा व नक्वाः भगवती (नुवाकोट)या सम्बन्ध खनेदु । ल्हुतिपुन्हिया जात्राबलय् छन्हु न्ह्य चहेखुन्हु चान्हे मह्यपि देगलय् यज्ञ पूजा जुइ । थ्व पूजाया दथुइ हे फुसिंख्यःपाखे तःप्वागु चिराग च्याका मत क्यनेगु याइ । अथे हे तुं फुसिंख्यःलं नं नुवाकोट

^{३९} गनं चाः काय्त वइ धका सिकेत परिशिष्टय् चाः का वैगु धलः स्वयादिसँ ।

पाखे मतः क्यनेगु याइ । थथे
मह्यपिं मत क्यकि फुसिंख्यःलय्
पूजा शुरु जुइ । नुवाकोट
भगवती नं पूजा शुरु जुइ ।

थथे द्यःपिनि सम्बन्ध
दुगु ला खने हे दत्त । थ्व स्वम्ह
द्यःथाय् पूजा याइपिं गुरुजु पिनि
नं सम्बन्ध दुगु जुयाचन ।
भवाःबहाःया (रत्नकेतु
महाबिहार) वज्राचार्यपिनि स्वंगु
कवः दुगु जुयाचन । उकि
मध्ये छखलः मह्यपि कवः, मेगु
छखलः फुसिंख्यः कवः व मेगु
खलः नुवाकोट कवः धकाः
छुटय् यानातःगु जुयाचन ।
नुवाकोट भगवती पुज्याइपिनि
मनकामनाय् नं पूजा याः वनेमाःगु जुया चन ।

किपा : ५ यलया बुंगद्यः

बुंगद्यः(किपा : ५)या पूर्व जन्मया खँ थनं हे शुरु जुगु खनेदु ।
बुंगद्यःयात भिंकेत व कलेवर हिलेत हे थनया चा माःगु हे जुल । मेपिं द्यःपिनि
थें मूर्ति स्यन धाःसा जक चा काः वइगु मजुसे भिनिदँय् छक्व वय् हे माः । व
हे नं जात्रा याना, विधिवत् रुपं पूजायाना, साइत स्वया, लुं व वहया कुलिं
क्वानाः जक नया कुं चा पालेगु याइ ।^{४०}

अथेहे तुं हरिसिद्धिया भैरवयात व खोकनाया शिकालीयात भिनिदँय्
मोहनी सिन्ह काइगु याः । भिनिदँय् छक्व मह्यपि पीठय् वयाः तान्त्रिक विधिं
मोहनी फया यंकेगु याः ।

^{४०} सन साय्मि, मह्यपि अजिमाया जात्रा नेपाःया जात्रा, (यें : नसना पब्लिकेशन
१९९९) पौ ५७ ।

मह्यपि स्थानया करुणामयनाप सम्बन्ध

मह्यपि द्यःया दकले सत्तिक
यलया बुंगद्यः नाप स्वापु खनेदु ।
करुणामयया पूर्व जन्मय् थनहे सिद्ध
जुगु बाखँ दु । जुजु नरेन्द्रदेवं भार
तया कामारु कामाक्षय्
करुणामययात काःवंगु इलय्
बन्धुदत्त आचार्य तन्त्र साधना यानाः
बुंगद्यःयात भम्बःया रुपय् सालाः
कलश दुने कुनाः नेपाः हःगु खः ।^{४१}
कामरुप कामाक्षय् बन्धुदत्त आचार्य
वहे इलय् मह्यपि द्यःयात साधना
याना थापना याःगु खः ।

किपा ६ : कुरुवा

नेपाः हयाः चायागु मूर्ति
दय्केत मह्यपिया चा यंकल ।
दक्षिणकाली फर्पिङ्गय् कुरुवा (कटुवाल दह) (किपा ६) धैगु थासय् बन्धुदत्त
आचार्य थापना याःगु मह्यपि स्थान दु । थनं हे मांया ख्वाः स्वयंगु छन्हु न्त्यः
चान्हय् करुणामययात ख्वाः सिकेत लः काःवयंगु याइ ।

स्वयम्भू स्तुपा च्वय् नं मह्यपि स्थान दु । अग्निपुरं शान्तिपुरय् वनेगु लँय्
देपाय् साधारण पखाःलं घेरे यानातःगु दु । च्वय् पौ धाःसा तयातःगु मदु । दुने
साधारण ल्हतं जक दु । थन करुणामयया जात्रा याय्त साइत स्वइगु थाय्
खः । थ्व थाय्यात नमसिं कौशि धायंगु याः । थन बुंगःया पांजुपिं बहां ज्वनाः
पूजा यावइ ।^{४२}

^{४१} बलदेव जुजु व सुरेन्द्रमान श्रेष्ठ, नेपाःया तान्त्रिक द्यः व तान्त्रिक पूजा (यें : बलदेव
जुजु व सुरेन्द्रमान श्रेष्ठ, १९२०) पौ ७ ।

^{४२} हेमराज शाक्य, श्री स्वयम्भू महाचैत्य (स्वयम्भू :यें ,स्वयम्भू विकास मण्डल ,
१०९८) पौ ५७ -७२ ।

३. म्हय्पि चःया सास्कृतिक पक्ष

किपा ७ : तंलाछि चःखः

म्हय्पि अजिमाया दँय्दसं न्याय्कीगु खः जात्रा

परम्परानिसें न्ह्याना वयाःच्वंगु वासुदेव दत्तं नीस्वना थकुगु धैगु विश्वास यानाः वयाच्वंगु नीजि गुथि दुगु श्री योगाम्बर ज्ञानेश्वरी (म्हय्पि अजिमाया)या दँय्दसं न्याय्के माःगु खःजात्रा(किपा ७) चैत्र शुक्ल त्रयोदशीया दिनिसें न्ह्याइ । थ्व जात्रा ठँहिटिया श्रेष्ठपिन्सं न्याय्कीगु गुथि खः । थ्व जात्राय् चैत्र शुक्ल त्रयोदशीनिसें चैत्र कृष्ण तृतीयातक पुजा जुइ । जात्रा यंक थीथी कथं पुजा जुइ । थुकीया पुजाया गतिविधि थुकथं दु -

त्रयोदशीखुन्हु सुथय् याय्माःगु विधि

थ्वखुन्हु बसादँ धकाः नं धाय्गु याः । चःछेंय् वना चः कोथाय् कलश पुजा याय्माः । पुजा याय् बलय् चःयात दृष्टिं कंकाः चौमरी नं छायाःमाः ।^{४३}

^{४३} चतामरी लथ्याना उकी द्योने आरुवाः, पंचपताका, कर्णपता तथा छायागुयात हे चौ छायागु धाई ।

कलश पूजा याय् बलय् थापेकेत कलश, धौपति, सुकुन्दा व खाय् कोरिं, थों थापीं, अन्ती, कटाथों व ह्याउँ थों नं स्वनेमाः । चः पूजा व किगः तिने सिधलकि पासः बजि (समय्) त्वलाः, सोमाय् च्वंगु थों व धौ सगं छायाःमाः ।^{४४} सकसियां चः भागि याना, सिन्ह तिना प्रसाद काइ । गुरु, पुरोहित लगायत सकसियां समय् नइ । चिपं थिइ धुनकि नोकूनं चः पूजायागु स्वां क्वकाय्गु याइ, गुरुजुयात भोजन याकी । भोजन याय् बलय् गुरुजुयात चः व्वः धकाः कूछि, व्वः छव्वः तय्माः ।

चैत्र शुक्ल त्रयोदशीखुन्हु बहनि “छोय्ला बू” याइ । “छोय्ला बू”या भोय् नय्धुंकाः सुनानं छेंय् जा नय्मज्यू । खुसि हाचां गाया गनं वनेमज्यू । छा, लाभा, प्याज आदि अमल भोजन याय्मज्यू । छचंगु लाकां तकं न्ह्याय् मज्यू । गुठियारत मध्ये सुयां परिवारपिं सित धाःसा दुखं च्वनेमज्यू । बाह्रा तकनं तय्मज्यू । तर कय्तापूजा धाःसा याय्मज्यू । छोय्ला बू, भव्ययाः छन्हु न्ह्यः याइगु निमन्त्रणा वा पक्का याइगु ज्या खः । थुकिं भवजय् माःपिन्त चिनाःतय्गु ज्या याइ । थ्वखुन्हु वइपिं खलःपिं कन्हय्खुन्हु नं वै धकाः पक्का जुइ । छोय्ला बू धैगु भव्यया लगत काय्गु ज्या नं खः ।

चर्तुदशीखुन्हु याय्माःगु विधि

थ्व खुन्हु गुठियारत दक्कसिया म्वः ल्ह्या, सँ खानाः, लुसि ध्यनाः नी याय्माः । चःयात नं सफा याइ । थ्व खुन्हु न्याम्ह थकालि, चःपाला व गुरुजुं नं सँ खाय्माः । चःछें छखाँ बँ थिलाः थकालि नकिं नं सकतां पूजा तय्माः । भिंमना जाकि पूजायात थुइ, भिंनिमना जाकि बौजा थुइ । तग्वःगु भिंन्यागः दोला व चिग्वःगु न्यय्गः दोलाय् सर्वा जा थनी । भिंन्यागः चः गोजा व न्यय्गः तग्वःगु गोजा जायागु हे दय्केगु ज्याः गुरुजुं याइ । तग्वःगु बौ लप्तेय् बौजा थनाः बौस्वाँ दक्कं ताः लाकी । माय्, मुस्याः, कचिगु ला, हिं, स्वों, तातु व चसुम्हिचा नं पूजाया लागि तइ । मांसाहुतिया लागि नं स्वों तय्माः । थकालि नकिनं निपाः कोतः व न्ह्यः दुवापूजा छपाः तइ । पिठय् पूजा याय्त् माःगु सम्पूर्ण ज्वलं, यज्ञया ज्वलं, पूर्णा ज्वलं आदि लिसें सुइनिता बिबः दक्कं तइ ।

^{४४} थ्व पूजायात माःगु ज्वलंत परिशिष्टय् दु ।

थ्व खुन्हु सुथय् थकालि नकिं नं द्यःछेय् बइगल्य् तयाः कय्ता लः ल्हाना सगं बिलकि व्रतवन्ध जुइ । मेथाय् गनं छुं याय्मज्यू धैगु नियम दु । तर मेथाय् कय्तापूजा याःवंगु प्रमाण नं मदु । ठँहिटिया म्हय्पि कवः पिनि छखलः श्रेष्ठ पिनि जक थथे जुइ । थुमिसं जक वज्राचार्य गुभाजु तयातःगु दु, मेपिनि बर्मु तयाः पुज्याइ । द्यःछेय् व खटय् तइगु विधि थन क्वय् न्हयः व्यकथं दु ।

किपा ८ : म्हय्पि अजिमा व गण

थुकथं अजिमायात उत्तरपाखे स्वकाः जवं क्रमशः १.ब्रम्हायणी २.इन्द्रायणी ३.कुमारी ४.चामुण्डा ५.गणेश ६.सिंहिनी ७.नागराजा व खवं क्रमशः १.बाराही २.वैष्णवी ३.भैरवी ४.महालक्ष्मी ५.व्याघ्रिनी याना मिलय् याइ । द्यःजात्रा याइम्ह अजिमाया न्ह्यनेस चहे अजिमा तइ । थुकथं हे द्यःखटय् व गमय् नं तइगु विधान खः । द्यःया न्ह्योने तुं खड्ग छपू व पात्र छगः नं तइ । खड्ग व पात्र गमय् नं यंकी । गमय् हे नं पात्र छगः थापना यानातःगु दु ।

द्यः छायेपे धुंकाः पूजा यानाः सन्ध्या ई जुइवं मूलाचार्य गुरुजुं मूलम्ह अजिमा बुयाः उपाध्याय गुरुजुं चहे अजिमा बुया व मेपिं अष्टमातृका द्यःपालातय्सं क्वःबिया स्वस्ति वाक्य ब्वना द्यः जात्रा याय्गु खटय् मिलय् यानाः तइ । अनलि न्ह्यः दुवा पूजा याइ । थ्व पूजा थकालि नकिं नं याइ । पूजा धुनेवं द्यः कुम्हाःतय्सं क्वबिया लाछिस पित यंकी । (न्हापा सिंयागु द्यः खः नित्तं दुगु खः पुलां जुया थौकन्हे म्हय्पी हे तयातःगु दु) न्हूगु खटय् स्वाँम्हा व चिग्वःगु गं छायेपिया तइ । खटय् द्यः तयाः भिंगु तासयागु छत्र द्यः खः नापं तया तइ ।

भिंगुम्ह कुम्हाःतय्सं क्वबिया बाजं नापं तँलाछि, ज्याठा, ठमेल (भगवान बहाल), गल्कोपाखा, सामाखुसि जुकाः म्हय्पि द्रौय् थ्यंकी । न्हापा थ्वखुन्हु बहनी साय्मि पित्सं द्यःछेय् समय् छांना, दापा थाःवनी । तँलाछि त्वालं दापा थाना गल्कोपाखा तक जक वना अनं हे लिहाँ वइ ।^{४५} आः त्वाः बाकु जुयाः थुकथंया ज्याया लागि आयस्ताया अभावं दापा थाय्गु हे बन्द जुइधुंकल ।

किपा ९ : जज्ञशाला

तँलाछि त्वाःलं द्यः ल्हवनाः यंकलकि द्यः पालाया थकालिनं पूजाया सामान व पूजाकू द्यःछेय्या कोसं क्वबिया लुखाखलुस दनाः, मूल पूजाभः(कोतः) जवपाखे तयाः धुं च्याकाः थकालि निसें दक्वं च्वना पूजा कू संकल्प यानाः म्हय्पी छवइ । पूजा सामान वनेवं जोरे यानातःगु भोय् नं त्वः मफिक सकतां कुम्हाःतय् क्वबिका म्हय्पि थ्यंकी । म्हय्पी द्यःखः थ्यनकि द्यःयात स्वचाः उय्का द्यःया न्ह्यःने दिकी । गुरु पुरोहितं द्यःयात आशन ग्रहण याकेत द्यःथाय् पोताय् चुं नं षट्कोण दय्का वा स्वस्ति च्वया तइ । ताय् व आखेंया आशन तयाः गमय् द्यः ब्वइ । मूलम्ह अजिमायात गमय् तय्धुंकाः मेपिं द्यः क्रमश थःथःगु थासय् ब्वइ । द्यः गमय् थ्यन धकाः सिकेत महापात्रया जल प्रसाद सकसितं हाः याइ । द्यः गमय् थ्यनकि लसकुस याय्त छगू कथंया उत्सव हे जुइ ।

द्यः क्वबिया वःपिं कुम्हाःत, बाजं खलः व भक्तजनपिं लिहाँवनी । देगः न्ह्यने च्वंगु सत्तलय् चान्हय् होम याय्त तुयूगु कापतं हिनातइ । थ्व यज्ञ याःगु गुथियारपिं बाहेक मेपित्सं स्वय्मज्यू । उकिं यज्ञ चान्हय् जक याइगु खः । द्यःया तय्यंक लाक्क सहस्राहुति यज्ञ याय्त सुइनिपाः कचि अप्पा तयाः गुरुजुं जज्ञ(किपा ९)

^{४५} न्हापा थनं निसें ग्यानापु जूगुलिं, द्यः क्वबिपिं जक वनि । द्यः क्वबिवलय् छुं याय् फैमखु धैगु जनविश्वास दु ।

किपा १० : होम यानाच्वंगु

दय्की । थ्व जज्ञविधि अनुसार सुइनिता लक्षण लाकाः स्थापना याइ । जजमानया थकालियात गुरुजुं न्हापां सूर्यार्घ पूजा याकी । वयां ल्यू द्यःगु खलःया सकल दुजःपिन्त सःता सहस्राहुती, मांशाहुति यज्ञ व मूल पूजाया पूजाभः संकल्प याकाः किगः अनियाकी ।

थुगु पूजाय् न्हापा-न्हापा शेषाहुति, मांशाहुति व सहस्राहुती स्वंगु कथंया यज्ञ याइ ।^{४६} जाया मनूया छ्चों दय्का यज्ञय् दुइगुयात शेषाहुति यज्ञ धकाः धाइ । स्वों अथवा सें दयूगु हे यज्ञ धकाः धाइ । सुइनिता विवः दुया याइगु यज्ञ हे सहस्राहुती यज्ञ धकाः धाइ । न्हापा जुयाच्वंगु मांशाहुति यज्ञ थौकन्हे थन मजुइ धुंकल । थन जुइगु होम (किपा १०) गुरुजु, म्हय्पि खलः व द्यःपालाः बाहेक मेपिन्सं स्वय्मज्यू । उकिं थन होम याय् न्ह्य हे तुयू कापतं बारे यानाः तइ ।

न्हापा थ्व मांशाहुति यज्ञ याइबल्य निखर हाकूमह व तुयूमह दुगु बलि वीगु यानाच्वंगु खः । हाकूमहेसिया छ्चों व स्वों यज्ञय् दुइ । तुयूमहसिया सिकाबू याय्माः धैगु नियम दुगु खः । लगभग पीदँ न्ह्यः थथे सिकाबू याइ बल्य थुकथं इनेगु यानाच्वंगु जुयाच्वन ।

^{४६} थुगु मांशाहुति यज्ञ याइबल्य कोलाई चचा हाली ।

जवगु मिखाया ब्वः	- न्हापांम्ह थकालि
खवगु मिखाया ब्वः	- निम्ह थकालि
जवगु न्हाय्पंया ब्वः	- स्वम्ह थकालि
खवगु न्हाय्पंया ब्वः	- प्यम्ह थकालि
जव वाकुधिया ब्वः	- न्याम्ह थकालि
खव वाकुधिया ब्वः	- खुम्ह थकालि
मेयागु ब्वः	- न्हय्म्ह थकालि
थुनाचा/त्वाःया ब्वः	- गुरुजु

थुकथं दुगुया ला गुरुजु, गुठियार व द्यःपालाः दक्खिसितं ब्वः थइ । यज्ञया क्रमय् पूजाया दथुइ पश्चिम उत्तर कुनय् तप्वाःगु चिराग च्याका मत क्यनेगु याइ ।^{४७}

गुरुजुं न्यास यानाः विधिपूर्वक पूजा याना गुरु मण्डल दने धुंकाः शुद्धि कार्य याय्त् पंचगव्य छाइ । द्यालाना च्वंपिं सकसितं गुरुजुं पंचगव्य बी । मोहनि फय्गु ज्या नं याइ । सिन्ह दय्केगु ज्या थकालि नकिं नं याइ । अले समाधि दना मामकि पूजा याइ । विधिवत् कथं यज्ञ विधान सफू स्वया अग्नि आहुति याना पूजा याइ । उपाध्याय गुरुजुं द्यःथाय् गमय् विधिवत् रुपं देवीया पूजा याइ । द्यःयात स्वां छाइबल्य मूलाचार्य स्वां जप याना ब्युसे चचा म्ये हालेमाः ।^{४८}

पूजा सिधलकि धकी च्वंगु समय् नं छाइ । सोमाय् च्वंगु थों द्यःथाय् च्वंगु पात्रस थनेमाः । पूजा सिधलकि आहुती संकल्प याका आहुती दुइ । आहुती सिधलकि सहस्राहुति याइ । न्याम्ह थकालि तया मांशाहुति याय्त् थकालिपिन्त जग्गेया छ्चाःखेरं तइ । अम्प वा धालाय् लः तया लःल्हानाः बी । थन मूलाचार्य द्यःया मूल मन्त्र जप यानाः सच्छि व च्याकु सों दुइ । उपाध्याय गुरुजुं चचा हाली ।^{४९} अम्पस च्वंगु जलधारा न्याम्ह थकालिपिसं यज्ञस चचायागु तालय् चीधालं तुलु हाय्की । चचा हाले सिधय्वं अम्पयात यज्ञया छ्चाखेरं भोपुय्का

^{४७} थ्व चिराग क्यनेगु कारण अध्याय ३ या ३.३ म्हय्पिया मेगु धार्मिक स्थलनाप स्वापू पौ २०य् दु ।

^{४८} “जिनवर वा बुद्ध योगाम्बर” चचाहाली, थ्व चचा परिशिष्टय् दु ।

^{४९} कोलाय् चचा परिशिष्टय् दु ।

पचोपचार पूजा याना थना तइ । सकलें जजमानपित पसूका ज्वंका किगः तिकी । पूर्णाहुति संकल्प याकाः पूर्णाहुति दुइ ।

पूजा विसर्जन यानाः सगं धौपति छायाः सिन्ह तिनाः, तिकाः यज्ञस छायाका दक्षिणा छाइ । गुरुजुयात नं हस्त दक्षिणा बी । म्हुचा प्रसाद (समय) व मामकि प्रसाद नयाः चिपं थी । चिपं थी धुंकाः द्यःपालाया थकालियात नाग पुई हायके छवइ । पुई हायाः लिहाँ वलकि वयात नं चिपं थिकी । द्यःपालाया चिपं थी सिधलकि द्यः गमय् स्वके छवइ । थुबले हे द्यःगोजा (तग्वःगु) दय्कातःगु नं गमय् तय्के छवइ । थकालि नकिं नं च्याता घासा तया थाय्भुइ द्यःव्वः तइ । थ्व व्वःहे आगंव्वः खः । थकालि नकिंनं आगंव्वः द्यः थाय् छा वनी । हाकनं थःम्हंतुं लानाः नं हइ । अले समय् भवय् नय्त व्वः तइ । समय् भवय् थुकथं व्वः तइ ।

१. मूलाचार्य गुरुजु
२. उपाध्याय गुरुजु
३. द्यःपालाया थकालि
४. यज्ञ व्वः
५. कलः व्वः
६. गणचक्र व्वः
७. ख्यः व्वः

थ्व भवजय् च्याता घासा, कूछि (निमना) बजि व खेपि चेपि नं तय्माः । समय् नय् सिधलकि मू भवय् नइ । भवय् नइबलय् गजजिन वा उरंगभरणचचा हाली । भवय् नय् सिधलकि नु सिला, बाताय् चिप मुंकाः कलः वाइ । चिप सुचके सिधलकि गणचक्र वाय्की । थुलि ज्या सिधय्वं म्हय्पी थ्व खुन्हया पूजा व भवय् क्वचाइ । वि.सं. २०६५ सालय् थ्व पूजा मजूल । तर द्यः जक व्वय् हल । आपसि द्वन्द्या कारणं थथे जात्राय् असर लानाच्चंगु दु । थुगुसि थ्व जात्रा नीदँ न्हय्या परम्पराकथं पूजा याय्गु ज्या क्वचाल ।

पुन्हीखुन्हु याय्माःगु विधि

थ्व म्हय्पि द्यःया जात्राया मू दिं ल्हुति पुन्ही खुन्हु खः । थ्व खुन्हु थन देगलय् श्रद्धालु भक्तजनपि दर्शन याय्त वइ । सुथय् द्यः क्वविपिं कुम्हाःत देय्के वल धाःसा सिन्हः तिकाः समय् नकी । लित यंकेगु ज्वलं दक्कं कुम्हाःतय्त ज्वंकाः छवइ । थ्व खुन्हु द्यःछैनं छन्हु न्ह्यो जात्रा याना हःम्ह म्हय्पि अजिमा

न्हिच्छि गमय् हे विज्याका तइ । द्यः खः छायापियत् गुठियारतय्सं स्वां ज्वनाः वइ । द्यः खःयात स्वांम्हाः व चिकिचा धंगु गंत खायाः भःभः धाय्क छायापी । सन्ध्या ई जुलकि द्यःखः द्यःथाय् न्हयने तयाः छायापी । सन्ध्या ई जुलकि द्यः क्ववित कुम्हाःत वइ । मूल अजिमायात मूलाचार्य गुरुं स्वस्ती वाक्य व्वनाः गमं थनाहया खटय् तइ ।

किपा :११ समयबजि

उपाध्याय गुरुजुं चहे अजिमा खटय् तइ । थथे हे अष्टमातृका द्यःपिं नं खटय् तया द्यःपाला नं द्यः मिलय् याना चिनावी । कुम्हाःतय्सं द्यःखः क्वविया देगः स्वचाः उइकी । द्यःखः सामाखुसि, गल्कोपाखा, लैनचौर, पकनाजोल, नयाँबजार चाः हुइका भगवानबहालं तँलाछि त्वाल्य् थ्यंकी । तँलाछि थ्यनकि थकालि नकिं नं पूजा याना द्यः दुकाइ । तँलाछि सत्तलय् द्यः दिका पूजा याइ । न्हापा थन द्यः थ्यनकि तँलाछिया साय्मि नेपाःफैचा बीगु यानाः वैच्वंगु खः । मचाखलः, ल्याय्म्ह खलः व ज्याथा खलः याना स्वखलः साय्मिपिन्सं पूजा याय्गु चलन दु ।

वि.सं. २०६६ सालय् ल्हुति पुन्हीखुन्हु म्हय्पि द्यःथाय् समय् द्वँ तय्गु ज्या नं जुल । न्हापा क्षमा पूजा याः वलय् छकः नं थन समय् द्वँ तःगु दु । साधारणयातया पूजा याइ बलय् न्ह्याम्हसियां नं समय्बजि(किपा ११) तइ । तर समय् बजिया तःधंगु महत्व दु ।

तन्त्रया पूजाय् जीवबलि बीमाः । तान्त्रिक शक्ति व सिद्धिया लागि तान्त्रिक तय्सं नरबलि तर्क बिया वंगु खँत न्यने मदुगु मखु । थथे खःसां न्हापा मनूतय्सं जीव स्याना बलि बीगु पाप दु धकाः योनिं जन्मकापि जीवत स्यानाः बलि भोग बीगु मयाः । मन्त्र साधना याना समय् नं जीव सृष्टि यानाः जक बलि

^{५०} बलदेव जुजु व सुरेन्द्रमान श्रेष्ठ, नेपाःया तान्त्रिक द्यः व तान्त्रिक पूजा : (यें बलदेव जुजु व सुरेन्द्रमान श्रेष्ठ, १९२०) पौ ११ ।

भोग विया अहिंसा महाबलि पूजा याय्गु यानाच्चंगु खः । लिपा जीव सृष्टि याय् मफुपिन्सं नं जीव बलिया रुपय् हे समय् थना छायागु यानाच्चन । उकिं तान्त्रिक विधिया समय् जीव बलिया प्रतीक खः ।^{५०}

समय् ज्वलं स्याःबजी (बजिनापं) हाकुमुस्या, पालु, छवय्ला, व अय्लाः न्याता जक खः । स्याबजी आकाश तत्व, हाकुमुस्याय् वायु तत्व, पालुइ जलतत्व, छवय्लाय् पृथ्वी तत्व, व अय्लाःखय् तेज तत्वया गुण दु । पंचतत्वया प्रतीक जुगुलिं समय् थनेत ज्वलं न्याता हे तय्मागु खः । चबां ख्येँ जक स्याःसां नं ख्येँ छकु छकु समय्ब्वय् तय्माः । परम्परानिसेँ थथे तया समय् छायागु व नय्गु यानाच्चंगु खँ समय् व बलि वस्तु छता हे खः धकाः क्यं ।^{५१}

पारु/परेवाखुनु याय्माःगु विधि

थ्व खुनु छः दर्शन याः वइपिं क्वचाल कि छः खटय् तइ । थकालि नकिं व गुरुजु च्वनाः न्ह्यःदुवाः पूजा याइ । न्ह्यःदुवाः पूजा सिधलकि छः खटय् पुज्याना, छःखः थनाः जात्रा याय्त न्ह्याकी । तंलाछिया साय्मिपिन्सं छः खटय् तयाः ताय्या महाः हनाः छायागु नं पारुखुनु हे याइ । कपाय्या म्हय्खा दय्का छायागु याइ । छःछ्येँ वनाः सकल खलःत व गुरुजुयात समय् नकी । तर थाकुलि नकिं व न्वकु न्हिच्छि छां लाय्माः ।

छः जात्रा याय्गु लैपु -

तँलाछि, ज्याथा - थँहिटि - नाय्त्वाः - भोटाहिटि - महाबौद्ध - सवलबहाल - दुगंबहि - नयाँसडक - टेबहाः - ओमबहाः - यंगाः - इकुवहाः - मन्जुश्री - खिचापुखू - भोछेँ - लगं त्वाः - नाय्पाचो - बर्मु त्वाः - ज्यापु तुं - मुसुंबहालय् दिका भलननि दुने वना समय् नइ - बर्मु त्वाः - ह्यूमतः त्वाः - ज्याबहाः - कोहिटि - भिंदो पाखा - हनुमानधवाखा - दमाई टोल - न्यतः - ठँहिटि - ज्याथा छःछेँ । थ्व लैपु नीन्यादँ न्ह्ययागु खः । थ्व लैपुयात छुं भचा अःपुइका छः जात्रा याय्गु याय् धुकल । तर थुगुसि हाकनं थ्व हे लैपु नं छः जात्रा यागु खः ।

छः दुकाय्गु -

बहनी छः दुकाय्त् पिखालखुस च्वंगु तग्गःगु ल्वहंतय् बँ थिलाः तइ । गुकि गुरुजुं स्वस्ति चिं च्वइ । छःछ्येँ छः दिकेगु थासय् नं गँछि छःपिन्त स्वस्ति आशन च्वय्माः । छः दुकाय्त् माःगु ज्वलं ठिक यानाः तइ । न्वकु व थकालि नकिं निम्ह छः दुकाय्त् लुखाखलुइ च्वनाच्चनी । थकालि नकिं भौमचा दुकाय्बलय् थें समाः याना भिंगु तासया लं, पर्सि व गा न्ययाः सँप्वः प्यानाच्चनी । छःखः लुखाखरुस थ्यनकिं खःया गजू दुगू ब्वः लिक्का नकिंनं छः पुज्याइ । योमहिं सिफं लुयाः छः लसकुस याइ । त्वाःया व गुठियारपिं मुनाः च्वनिगुलिं हुल जुइ । छः दुकाइबलय् तसकं न्ह्यइपुक उत्सव याइ । सकलेँ छः खलःत मुना पूजा याइ । गुरुजुं स्वस्ति वाक्य ब्वना गुंगू व नस्वाःगु धुपं थनाः लसकुस याइ । थकालि नकिं नं छःयात बलिं पीकी । छःयात चौमरी, योमरी व ल्वंचामरिं सिफं लुइ । छःपालाःनं छःत चिनातःगु फ्यनी । मूलाचार्य गुरुजुं मूल अजिमा, उपाध्याय गुरुजुं चह्रे अजिमा बुयाः थत यंकी । मेमेपिं छःत हासा वा धकी तयाः यंकी । छःत फुक्कं छःया आशनय् मिलय् याना तइ । थकालि नकिं, न्वकु व सकलेँ खलःत जानाः कोतः पूजा व न्ह्यदुवाः पूजा याइ । पूजा सिधय्का समय् नइ । छः दुकाय्त् न्हिच्छि छां लानाच्चपिं थकालि नकिं व न्वकु निम्हसितं बांलाक चिपं थिय्केमाः ।

छः दुकाय् धुंकाः बहनि नइगु भव्य हे मू भव्य खः । भवजय् च्याता घासा, खेपि चेपि तयाः भव्य नइ । गुरुजुयात नि ब्वः, छःपालाया थाकुलियात छब्वः, कल ब्वः, गणचक्र ब्वः तयाः खलः दकसितं भव्य तइ । गुरुजुं भव्य नइबलय् अष्ट क्षेत्रपाल, गजजिन वा उरंगाभरण मध्ये छपू चचा हाली ।^{५२} भव्य नय् सिधय्का नु सिला, कलः गणचक्र वाके छवइ ।

दुतीया खुनु याय्माःगु विधि

सुथय् सकलेँ भक्तजनपिं छःदर्शन याय् सिधय्की । छःथाय् सफा यानाः बँ थिलाः सौबँ पुइ । कोतः पूजा तया गुरुजु व थकालि नकिं च्वनाः छः पुज्याइ । न्ह्य दुवाः नं पुज्याइ । पूजा सिधय्वं सकसियां स्वां सिन्ह कयाः समय् नइ ।

^{५१} पूर्ववत्, पौ १३ ।

^{५२} थ्व अष्ट क्षेत्रपाल, गजजिन व उरंगाभरण चचा म्येत परिशिष्टय् दु ।

थ्व खुन्हु “जाबू” धका: हायात:गु जा नइ । भव्य नय् न्त्य: द्य:यात स:(सह) भोजन तइ । कल: ब्व: व गणचक्र ब्व: नं तइ । जाबू भवजय् सकसियां थिथि घासा तथा नइ । गुरुजु नं अष्ट क्षेत्रपाल चचा हाली । भव्य नय् सिधय्का कल: व गणचक्र वाके छवइ । थ्वखुन्हु बहनी कुम्हा: भव्य न्याय्की ।

“कुम्हा: भव्य” धका: भिन्हय्म्ह कुम्हा:तय्त सकतां तथा: बाँलाक भव्य नकी । थुबलय् हे द्य: पाला: व नौयात नं भव्य नकी । थ्व खुन्हु गुरुजुयात नं बिदा ब्व: धका: कूछि बजि तथा भव्य बी । मूलाचार्य गुरुजुयात प्यंगु भाग, उपाध्याय गुरुजुयात प्यंगु भाग व द्य:पालाया थाकुलियात निगू भाग भव्य बाँलाक तथा: बी । द्य:पाला मिसापित नं बिदा ब्व: धका: भव्य नकेगु व बीगु यानात:गु दु ।

तृतीयाखुन्हु याय्मा:गु विधि

थ्वखुन्हुयात “प्यन्हु विचा:” धका: नं धाइ । सुथय् द्य:छैय् (नौ वजे न्त्य: तक) द्य: दर्शन या:वइपिं क्वचालकि गुरुजुं द्य: धोया बी । द्य:पाला:पिसं द्य: कोत यंका: सोकं तथा: दाय्कात:गु लखय् सिली । द्य: कोठाय् सफा याका: गुरुजुं द्य: तय्गु आसनय् स्वस्ति च्वइ । जवं तूपिं न्या तथा: मत्स्य आसन तथा द्य:यात क्रमानुसार आसनय् तइ । द्य:छैय् पूजा याय्त तपा:गु कोतलय् पूजा तय्मा: । ख्यलय् पूजा छवय्गु धका: म्हय्पि गमय् नं पूजा छवय्मा: ।

तग्व:गु कलस पूजा तथा पूजा छवइ । कलस चौमहि, पंचपताका भिन्त्यापु, आरुवा भिन्त्यापा:, तग्वगु लम्पिचा व कुसा लप्ते (पुई हाय्त) नं तय्मा: । पुई हाय्त कपाय् पुई गुपुई तथा: दय्केमा: । द्य:पाला:या थकालि म्हय्पिस कल: वना पूजा सिधलकि लम्पिचास च्वंगु समय् चिपं थिइ ।

द्य: कोठाय् गुरुजुं कलश, धौसगं, मत, मामकि, खाय्, थापिं, अन्तिइ (ह्याउँथ्वं, कटाथ्वं) स्वना: पूजा याइ । कलश मामकि पूजा सिधय्का द्य: पूजा याइ । द्य: पूज्याइ बलय् स्वाँ छायात् स्वाँ जप याना जक छाइ । स्वाँ छाइ बलय् जिनवर जननी वा वज्रधोरी चचा नं हाली । मूलाचार्य गुरुजुं स्वस्ति वाक्य ब्वनी । उपाध्याय गुरुजुं चचा हाली । पूजा सिधलकि द्य:यात मामकि प्रसाद छाइ । पास: बजि (समय्) नं छाइ ।

चाक:पूजा (चक्रपूजा) याइ । किग: तिना धौपति छाया: पूजा क्वचाइ । द्य: दर्शन याना: सिन्ह तिना:, तिकी । न्याम्ह थकालि च्वना मामकि प्रसाद कया चिपं थी । म्हू समय् नय् सिधलकि द्य: कोठाय् ज्या: सिधल । भोजन याय्गु इलय् द्य:यात नं स: भोजन छाइ । भोजन याय्त न्हापा थें तुं ब्व: तय्मा: । भव्य तय् बलय् वांगु लाभा नं तय्मा: । भव्य नय् बलय् गुरुजुं उरंगा भरण चचा म्ये हाली । नु सिले धुंका: कल: व गणचक्र वाय्की । अले गुरुजुयात जजमानपिसं श्रद्धां दक्षिणा बी ।

थ्व योगाम्वर जात्राया लागि पूजा याय्त गुरुजुपिन्त छुं हे आयस्ता तथात:गु महु । भवा: बहा: (रत्नकेतु महाविहार)या गुरुजुपिन्त म्हय्पि कव: धका तथात:गु दु । गुरुजु श्री हर्षरत्न वज्राचार्यया सन्तानपिसं पूजा चल्य् याय्मा:गु, मेपिसं याय् मज्यू धयात:गुलिं थौं तक थ्व ज्यायात निरन्तरता बियात:गु जुल । श्री हर्षरत्न वज्राचार्यया सन्तानपिसं हे याना: वैच्वंगु दु । स्व. देवरत्न वज्राचार्यजुं पूजा याय्त काय् मस्त चिधी जुगुलिं बरे छुई धुनेवं मूलाचार्य याना: जात्रायात न्त्याकावंगु ख: ।

स्वाँ-छा पूजा (बैशाख शुक्ल पुर्णिमा)

श्री योगाम्वर ज्ञानेश्वरीया जात्रा व पूजा सिधय् धुंका: लच्छि लिपा बैशाख शुक्ल पुर्णिमा (स्वाँया पुन्हि) खुन्हु म्हय्पी वना पूजा याइ । थ्व पूजायात हे “स्वाँ-छा पूजा” धका: धाइ ।

थ्व खुन्हु द्य:छैय् सुथय् बाँ थिला नी याना थकालि नकिनं पूजा तइ । बहया कलश व तपा:गु कोतलय् पूजा तइ । खाय्, ह्याउँ थ्वं, थ्वं, अय्ला, दे छापा, अन्ती, थापिं सकतां तय्मा: । चतामरी, आरुवा, पंचपताका, दृष्टि, सादुरु, घ्य:, कस्ति नं चूलाकेमा: । म्हय्पि वनेत मा:गु सामान व भव्य नय्त मा:गु ज्वलं कु दय्की । पूजा कू द्य: छैय् न्त्य:ने च्वना: संकल्प याना: जक म्हय्पि वनी । द्य:गु खलपिं सकलें म्हय्पि थ्यनकि द्य: गमय् सफा याइ । गुरुजुं कलश, मामकि पूजा यात मामागु पूजा ज्वलंत कया: पूजा थापय्की । पूजा थापय्केगु द्य: गमय् दुहाँ वना: जवपाखे द्य:या खवय् च्वना याइ ।

दकले न्हापां गुरुजुनं जजमानया थाकुलियात थःगु न्ह्यने तयाः सूर्यार्घ पूजा याइ । सकलें जजमानपिं सःता पूजाभः संकल्प याइ । गुरुमण्डल दनाः पंचगव्य छाःनाः विधिकथं पूजा याइ । मोहनि फया, दृष्टि कंका, सिन्ह तिकी । समाधि दनाः, कलश पूजा यानाः मामकि पूजा याइ । अले जक छः पूजा याइ । छः पूजा यानाः स्वाँ छाःय् बलय् गुरुजुं स्वाँ जप याय्माः । कोतलय् अजुस्वाँ तयाः स्वाँ जप याइ । स्वाँ छाःय् बलय् सकलें छःगु खलःपिं नं न्ह्यने तय्माः । उपाध्याय गुरुजुं योगाम्बर, जिनवर जननी वा वज्रधोरी चर्या गीत हाली ।

मूलाचार्य गुरुजुं स्वस्ति वाक्य ब्वना चौमरी, पासः बजि छाइ । चाकः पूजा याकाः पिनेर्च्चापिं छः सकसितं पूजा याइ । सकल छः खलःपिं मुना किगः ती धुंकाः थकालि नकिं नं सगं धौपति छाइ । सिन्ह तिनाः पूजाय् दक्षिणा तयाः गुरुजुयात नं दक्षिणा बी । सिन्ह तीगु ज्या क्वजिल धाःसा समय् नइ ।

भव्य नय् बलय् च्याता घासा चूलाकेमाः । छःब्वः, गुरुजुयात व छःपालाःयात कूछि बजि तयाः छः ब्वः तय्माः । ख्यःब्वः, कलःब्वः व गणचक्र ब्वःछगू छगू ब्वः तय्माः । सकसियां भव्य नइ । भव्य नय्बलय् गुरुजुं गजजीन वा अष्टक्षत्रपाल चचा हाली ।^{५३} भव्य नय् सिधय्का कलः व गणचक्र वाय्की । छः गुठी खलःपिनि सहलह याना गुठी पाः बिगु याइ । भव्य नय्गु ज्याः क्वजित धाय्वं लिहां वइ । गल्कोपाखा थ्यन धाय्वं “बा पूजा” याइ । थ्व पुजायात लिसा पूजा धकाः नं धाः । छःछेय् थ्यनकि लुखास पूजा याइ, थुलि ज्या सिधय्वं थ्व पूजा विधि क्वचाइ ।

^{५३} थ्व गजजीन व अष्टक्षत्रपाल चचा म्ये परिशिष्ट्य् दु ।

५. म्हय्पि छःया पूजा परम्परा

हरेक छःपिनिगु देगलय् थीथी कथंया पूजात दँय्दँस जुयाच्चनी । थ्व पूजा याय्गु तरिका साधारण वा धुमधाम कथं समय परिस्थिति हथं पानाच्चनी । विभिन्न इलय् याइगु पूजाया विधानत पाना हे च्वनी । धार्मिक आस्था तयाः पूजा याःसां छम्ह छः यात हे फरक धर्माबलम्बी पिन्सं याइगु व्यवहार पाइ । थन जुइगु पूजाया प्रकार थुकथं दु ।

दैनिक पूजा (नित्यपूजा)

मासिक पूजा

पर्व पूजा

मेमेगु पूजा

क. दैनिक पूजा (नित्यपूजा)

न्हिन्हि थन पीठय् जुइगु नित्य पूजा खः । सुथय् ४:००-५:३० या दुने थनया नित्य पूजा क्वचाइ । थन नित्य पूजा याय्त घौछि बी । भक्तजनपिनिगु सुविधायात व पूजाय् छुं बाधा मजुइमाः धकाः सुथय् न्हापां याइगु खः । थन देगःलय् पुजारी बौद्ध सम्प्रदायया जुयाच्चंगु दु । वज्राचार्य पुजारी जुगुलिं बौद्ध तान्त्रिक विधि कथं पूजा जुइ ।

२००६ साल राम नवमी खुन्हु पं. देवरत्न वज्राचार्य म्हयपि द्यःयात वहया मतू व तिसात छाःगु खः । थ्व तिसा दय्केत निजी ध्यबा तयाः व छुं भचा चन्दा मुंका याःगु खः । उबलेनिसें वहे तिसात तिकाः द्यः पुज्याय्गु यानाः वैच्वंगु दु । सुथय् द्यःयात तिसां तिइके धुंकाः गुरुजुं गुरुमण्डलार्चन याइ । अले योगाम्बर समाधि दनाः जक पञ्चामृतं पूजा याय्गु याइ । नित्य पूजा (किपा १२)या लागि माःगु सामाग्री स्वां, सिन्ह, नैवेद्य, धुं, धुपाँय्, गोजा व पंचामृत खः । गुरुजु विकासरत्न वज्राचार्यया कुतलं योगाम्बर पुज्याय्गु विधियात संग्रह याना सफू पिदने धुंकल । थ्व “योगाम्बर समाधि” या च्वमि भाजु यज्ञमान पति वज्राचार्य खः ।

किपा १२: नित्य पूजाया लू

स्थानीय जनसमुदाय मुना सुथय् द्यःथाय् भजन याःवइ । सुथय् द्यः दर्शन याःवइपिं पुचः मुना हे थन दैनिक भजन संचालन जुयाच्वंगु दु । थन द्यःथायाय् भजनगुठी धकाः विशेष मदु । स्थानीय जनसमुदायपिं मिले जुयाः दातापिनिगु सहायतां थन भजन जुयाच्वंगु खः । भजन याय्त योगाम्बरया भजन धाःसा खनेमदु । थीथी द्यःपिनि भजन मुंकाः सफू दय्कातःगु दु । अले थुबले थ्व म्ये हालेमाः धैगु नं मदु । धार्मिक आस्था तयाः दक्व द्यःपिं आखिर छम्ह हे खः धकाः भापिया थीथी द्यःपिनिगु भजन हालेगु याः । भजन याय्त माइक, हार्बिन, तम्बल, कर्तल, शंख व गं आदिनं दु । मेबलय् स्वया शनिबार खुन्हु ता ईतक भजन याइ । भजन याय् सिधय्का भजन याःवइपिं मिले जुया चिया त्वनेगु ब्यबस्था नं यानातःगु दु ।

सुथय् द्यः दर्शन याःवैपिं क्वचालकि देगलय् दुने द्यः व द्यःथाय् सफा याय्गु ज्या जुइ । न्हिनय् नं द्यः थाय् चाः ह्यवपिं दै । बहनी द्यः निभाः वीवं थन साधारण किसिमं आरती जुइ । थन सन्ध्या आरती याय्गु समय धाःसा निश्चित मदु । आरती याय्त गुबले गुरुजु हे थहाँ विज्याइ सा गुबले द्यःपाला नं याइ ।

ख. मासिक पूजा

मासिक पूजा धैगु ला(महिना)य् छकः याइगु विशेष पूजा खः । लच्छि छकः वैगु दिन गथे- चहे, पुन्हि, एकादशि वा सन्हु खुन्हुया दिनय् लय् पत्तिकं याइगु पूजा मासिक पूजा खः । थजागु पूजा दच्छिया दुने छन्हु जक वा लन्छि यंक नं जुइ । थन म्हयपि द्यःथाय् जुइगु मासिक पूजा क्वय् न्ह्यब्वयाकथं दु -

अ) चहे पूजा

ह र े क महिनाया आमै न्ह्यः चहे पूजा जुइ । थ्व खुन्हु द्यःछैय् च्वम्ह चहे अजिमा (किपा १३) गमय् हयाः न्हिच्छि ब्वयातइ । न्हापा थ्व पूजा न्ह्याकेत चहे सिवा गुठी दुगु खः ।

किपा १३ : चहेबलय् हइम्ह अजिमा

थ्व गुठी हनेत गुठी संस्थानं ध्यबा बियातःगु दु । ध्यबा तसकं कम जुगुलिं ला पत्तिकं भव्य मयासे छकलं दैय् छक्व भव्य याइगु खः । तर आः व ध्यबा नं काः मवने धुंकल । चहे पत्तिकं द्यःछैय् नं द्यः खमुलि तया क्वबिया हइ । भक्तजनपिसं पुज्यायकेत गमय् तयाः, बहनी हाकनं लित यंकी । द्यःयात द्यःपाःला नं हे क्वबिया हइ । न्हापा न्हापा द्यः गमय् तयाः गुरुजुं तान्त्रिक विधिं पूजा जुइगु खः । द्यःछैय् दुकाय् धुंकाः नं गुरुजुं हे पुज्याइ । तर थौकन्हय् थथे पूजा नं मयाय् धुंकल ।

आ) यंलासिवा

थ्व यंलासिवा धैगु यंला लच्छि द्यःथाय् वनेगु खः । थथे यंलासिवा (यंला सेवा) वनेगु पुलांगु चलन खः । थी थी पीठ पत्तिकं यंलासिवा वनेगु याः । यंलासिवा धकाः थःगु स्थानिय थासय् सत्तिक च्वंगु पीठय् वनाः पूजा याइ । थ्व यंलासिवा धैगु त्वाःलय् मस्त मुनाः द्यके वनेगु खः । बःचाधिकपिं मिसा मस्तयत् ज्या स्यनेगु भवलय् मापिसं पूजा स्यनेकथं छ्वइगु खः । यंला सिधलकि अन्तिम खुन्हु धुंकेगु धका भव्य न्याय्की । तंलाछि त्वाःया साय्मिपिन्सं यंला ज्वछि म्हाय्पि अजिमाया थाय् दापा थाःवनी ।

ग. पर्व पूजा

दच्छिया दुने वइगु विभिन्न किसिमया नखःत भीसं हनाःवया हे च्वनी । थीथी इलय् मौसम परिवर्तन लिसं वातावरण नापं अनुकुल जुइत व्यवहार याइ । उकथं हे मनोज्ञनया साधन कथं नखःचखः हनाः वैच्वंगु खः । म्हाय्पि द्यःथाय् हरेक नखःपत्तिकं पूजा जू । उकी मध्य विशेष कथं हनिगु पर्व थुकथं दु -

अ) श्रीपञ्चमी

चीध्रिपिं मस्तयत् आखः स्यनेगु शुरु याइगु दिन कथं श्रीपञ्चमीखुन्हु कयातःगु दु । अले तःधिकपिनि नं विद्या सय्माः धकाः पुज्याय्गु याइ । विद्याया देवी धकाः सरस्वती यात पुज्याइ धाःसा महामञ्जुश्रीयात बौद्ध धर्मावलम्बीपिन्सं पुज्याइ । थन म्हाय्पि महामञ्जुश्री व ससुमाजु (किपा १४) निम्हं स्थापना यानातःगु दु । सत्तिक च्वंगु देगलय् पुज्याय्त वनेगु जुयाः श्रीपञ्चमीखुन्हु भीड जुइ ।

किपा १४ : ससुमाजु

थन राधाकृष्ण, नारायण, भैरव, गणेश, चैत्य, शिवलिङ्ग आदि स्थापना यानातःगुलिं थीथी नखःचखःलय् वा विशेष अवसरय् भक्तजनपिं वया हे च्वनी । थन द्यः थाय् विवाह, व्रतवन्ध, जंको, गुंभ्वय्या नापनापं व्यक्तिगत गुठि नं न्याकेगु याः ।

आ) मोहनी

मोहनी नखः नेपामितय् तःधंगु नखः खः । थुबले पीठ पत्तिकं पूजा याःवनेगु प्रचलन दु । नेवाःत जक मखु गैर नेवाःत नं थ्व खुन्हु थन द्यः पुज्यावइ । मोहनी जोछिं थन बहां ज्वनाः पूजा याःवइपिनिगु भीड हे जुइ । न्हापा जूसा चालंखुन्हु द्यःछेय् पायाः पिहां वयाः भुयूफसि पालेगु चलन नं दु । तर आःवया थ्व मन्त्याय् धुंकल ।

इ) सोन्ती

मोहनी नापनापं वइगु नखः सोन्ती खः । मोहनीबलय् थ्व म्हाय्पि अजिमायात दुर्गाया रुपय् पूजा याइ । अले सोन्तीबलय् थ्व हे अजिमायात महालक्ष्मी धकाः पुज्याः वइपिं नं कम मजू ।

ई) पाहाँचह्रे

नेवाःतय् मोहनी नखः धुंकाया तःधंगु नखः पाहाँचह्रे खः । पाहाँचह्रे देगु पूजा मदुपिनि हनेगु नखः खः । थ्व खुन्हु द्यःथाय् बलि ज्वना पुज्याः वइ । जोगाम्बर वा ज्ञानडाकिनी (अजिमा)द्यःथाय् बलि धाःसा बीमखु । नापं च्वंम्ह गणेद्यः थाय् बलि बी । थ्वखुन्हु नं थन शनिवार स्वयाः भीड हे जुइ ।

घ. मेमेगु पूजा

विभिन्न इलय् जुयाः वैच्वंगु नियम अनुसारया परम्परागत पूजा बाहेक नं मेमेगु पूजा नं जू । हरेक देगलय् श्रद्धालु भक्तजनपिन्सं थःपिन्सं फु थें पुजाआजा यानाः हे च्वनी । थथे दैनिक पूजा, मासिक पूजा, पर्व पूजा बाहेक नं जुयाच्चनिगु पूजायात थुकि ब्वथलाःगु जुल ।

अ) पात्र थनेगु

गनं नं शक्तिशाली द्यःपिं थाय् मनूतय्सं थःगु इच्छा अनुसार थीथी कथंया पूजात याना हे चवनी । अजागु हे पूजा विधि मध्य पात्र थनेगु खः । थ्व पूजायात रात्री पूजा कथं काइ । सुथय् १२ बजे लिपा निसैं चान्हसिया १२ बजे दुने याइगु पूजा खः । थ्व पूजायात पंचमहापात्र पूजा नं धाः । थ्व पूजा याय्त सम्हय् बजि ज्वलं माः । मेपिं द्यःथाय् स्वयाः थनया विधि पानाच्चंगु दु ।

थन पात्र थनेत मामकि पूजा यानाः जक पंचमहापात्र पूजा याइ । न्हापां धौपति तयाः न्यागः थापिंचाय् पात्र थनेतमाःगु ज्वलं तयाः सुकुन्दा पुज्याइ । पात्र थनेगु ज्वलं स्वना मोहनि फय्गुयात हे मामकि पूजा धकाः धाइ । स्वंगू ज्वलं नं हाकनं न्यागः पात्र थनाः गुरुजुं भवना पूजा याय्माः । मेथाय् पात्र पूजा याय्बल्य् कलः पूजा यानाः पात्र थनेगु याइ । थनया विधि कथं पूजा सामाग्रीयात न्हापालाक स्वनाः जक पूजा याइ ।

आ) भाकल पूजा

नेवाःतय् छुं छगू ज्या याय्माःसां (तधंगु वा चिधंगु) द्यःयाके भाकल याय्गु याइ । थःगु इच्छा आकांक्षा पूरा याय्त भाकल पूजा याय्गु याइ । थथे भाकला यागु पुरा जुइवं द्यःथाय् पूजा याःवनी । थःपिसं फुथें वा थम्हं छुं छाया धकाः मतिइ तःगु खः वहे सामान वा बलि ज्वनाः वइ । गुलिसियां थःगु व थः परिवारया स्वास्थ्य, दीर्घायु, व सम्पन्नताया समृद्धि जुइमाः धका द्यःयाके फवनी ।

थ्व म्हय्पि अजिमा मेपिं द्यःथें विशेष वर बीम्ह धकाः मखुसे छु पवन वहे बीम्ह द्यः धकाः माने यानातःगु दु । थन लाख मतः च्याकेगु, छा हाय्केगु नं याःवः । विशेषत छ्वा हाय्केगु स्वयम्भूया हारती अजिमाथाय् याइ । तर फुककं द्यःपिंत अजिमा धायगु परिपाटीं यानाः थ्व म्हय्पि अजिमाया थाय् नं छा हाय्केगु याः ।

अले थीथी पर्व पूजाया नापं भव्य न्याय्कीपिं नं कम मजू । भव्य याय्त छिंक शान्त थाय्, सत्तल, लः, चःबिया व्यवस्था दुगुलिं यानाः नेवाःत जक मखु गैर नेवाःत नं आपालं संख्याय् दु । येंयापिं बाहेक यल व खर्पनिसें थन गुं भव्य न्याय्क वइ । उकिं धार्मिक व सामाजिक कार्यया नितिं थ्व थाय्या महत्व खनेदु ।

इ) पीठ परिक्रमा

न्हापा भाद्रकृष्ण अष्टमीखुन्हु येंय् पीगं चाहिलेगु चलन दु । येंय् च्वंगु मातृकापीठ दर्शन याय्गु हे पीगं चाहिलेगु खः । थ्व चलन तसकं पुलांगु खः । थथे चाःहिलेत कयातःपिं अष्टमातृका द्यः थुकथं दु -

ब्रम्हायणी - पासिको अजिमा,

माहेश्वरी - भद्रकाली,

कौमारी - द्वाला अजिमा (थापाथली),

वैष्णवी - नै अजिमा (पचली),

वाराही - कंघ अजिमा,

इन्द्रायणी - लुति अजिमा,

चामुण्डा - म्हेपि अजिमा,

महालक्ष्मी - टुकुचा सिथय् ।

थौकन्हे पीगं चाहिलेगु इलय् म्हय्पियात त्वःफिका तख्नी अजिमायात कयातःगु दु । पीगं चाहिलेगु इलय् मूल द्यःयात पीठद्यः कथं मकासे मातृका गणय् च्वपिंत पीठदेवीकथं चाः हिलातःगु खनेदु ।^{५४} वज्राचार्य आदिपिनि दीक्षा काय् धुंकाः पीठ पूजा वनीगु इलय् म्हय्पी नं वनेगु याः । चैत्र पुन्हिया खः मध्ये म्हय्पि अजिमा (जोगाम्बर जोगिनी)व प्याथ्वँ अजिमा (बाइसधारा दुनेया चामुण्डा) या द्यः प्रसिद्ध जू ।

ई) म्हय्पि द्यः गुथि खलः

श्री योगाम्बर ज्ञानेश्वरी म्हय्पि अजिमाया जात्रा चलय् याय्मापिं द्यः गुथि खलःत तँलाछि त्वाः, म्हय्पि छें कवः व ठँहिटि त्वाःया कवःत मिले जुयाः जात्रा याइ । पालंपा थकालि लगायत खलःपिं सकसिया पाः कयाः जात्रा चलय्

^{५४} वेदनाथ रेग्मी, नेपालमा अष्टमातृका, प्रज्ञा, (यें) नेपाल राष्ट्रिय प्रज्ञा प्रतिष्ठान १; २:४०, ११०३) पौ २६, २७ ।

याना वयाच्वंगु दु । म्हय्पि द्यः गुथि खलःयात “म्हय्पि ठकु” धकाः नं सम्बोधन यानावःगु खनेदु ।

यें रत्नकेतु महाविहार(भवाः बहा)या वज्राचार्य गुरुजुपिनि काय् मचात चूडाकर्म याय्त म्हय्पि ठकु जुजु (म्हय्पि खलःया थकालि)यात पुजास उपस्थित यानाः, चूडाकर्म याय्त म्हय्पि ठकु जुजुया उजं (वचन) कयाः जक चूडाकर्म याय्गु चलन आःतक नं यथावत हे दनि । मेमेथाय्या वज्राचार्य गुरुजुपिनि चूडाकर्म याय्त ठकु जुजुया उजं कयाः चूडाकर्म याय्गु चलन नं यानातःगु खनेमदु ।

श्री योगाम्बरया जात्रा पूजा तथा मेमेगु छुं नं पुजा याय्माःसा तकं गुरुजु पुरोहित भवाःबहाया वज्राचार्य “म्हय्पि कवः”या गुरुजुपिं जक तयाः पुजा याय्/याकेमाः । उकिं थौं तक भवाःबहाया वज्राचार्य हर्षरत्नया सन्तानपिसं पुजा याना वयाच्वंगु खः ।

तँलाछि द्यःछेंय्स न्हापा मोहनि नखः बलय् म्हय्पि ठकुपिसं सकलें मुना मोहनि फयाः पूजा याय्गु यानाच्वंगु खः । मोहनिया चालखुन्हु द्यःछेंय् नं पायाः वया, भुयू फसि पालेगु यानाच्वंगु खः । तर थौंकन्हे थ्व ज्या बन्द जुइ धुंकल । थ्व “म्हय्पि ठकु”पिनि न्हापा वज्राचार्यपिंके दीक्षा (देखा) काय्गु यानाच्वंगु खः । थ्व प्रचलन मेमेपिं श्रेष्ठपिनि मदु । उकिं थ्व महत्वपूर्ण जू । थथे देखा कयाःतैगु जुया न्हापा द्यःछेंय् पूजा कुथी देखा दुपिं जक दुहां वनेगु याः । मेपिं सुनं वनेमज्यू । तर थौंया दिनय् देखा काय्गु ज्या मज्गुलिं न्ह्याम्हं वनेगु याय् धुंकल । विशेषतः थ्व म्हय्पि द्यःखः जात्रा तँलाछि त्वाः, म्हय्पि छें कवः व ठँहिटि त्वाःया कवःत मिले जुया याइगु खः । तर आः वया थ्व जात्रा निरन्तर रुपं न्ह्याका वने फैं धैगु खँय् विश्वस्त मजुइ धुंकल ।

थ्व म्हय्पि द्यःया खः जात्रा न्याय्किपिं गुथियारपिनिगु भौमचा वा गुथी दुहां मवपिं गुथियारपिं दुतिनेत म्हय्पि अजिमा थाय् ग्वय्दां तय्माः । अले थकालिनं दक्कं गुथियारतय् न्ह्यने सिन्ह तिकाः लसकुस यानाः दुतिनेगु ज्या जुइ । द्यःथाय् थ्याम्ह गुथियारया कलाः दुमकानिन्ह जूसां मस्त धाःसा ल्याःमदु । गुथी दुतिनेमानि पित्सं द्यः थाय् जुइगु यज्ञ स्वय्मज्यू ।

उ) मोहनी सिन्हः काःवइगु विधि

हरिसिद्धिया भैरवयात व खोकनाया शिकालीयात भिनिदँय् मोहनी सिन्हः काःवइगु खः । थ्व पूजा याय्त छचगु सामाग्री दक्कं थन हे त्वःता वनी । थ्व पूजा याय्त सिंयागु कलः व दक्कं ज्वलंत चायागु तधंगु थापिंचा (निमना व वस्वया तग्वगु) व लप्ते ज्वनाः वइ । पूजा याना समय् नयाः दक्कं सामान त्वःता वनेगु चलन दु । थन अमिसं याइगु पूजा पात्र थनेगु खः ।

परम्परा कथं भिनिदँय् छकः म्हय्पि पीठय् वयाः तान्त्रिक विधि कथं पूजा याइ । मोहनी काय्त पूजाया थकालीम्ह प्याखँ ल्हुया च्वंगु इलय् मेपिसं थकालीयात बँय् पलाः मतय्कुसे ज्वनी । पाय्छि वहे इलय् मोहनी सिन्हः कयाः सकलें खलःपिं लिफः तकं मस्वसे लिहां वनी ।

थ्व सिन्ह यंका देगःलय् पूजा याना द्यःयात नं तिकि । थ्व सिन्हः तिके धुंकाः गांमय् छम्ह मनू पाः जुइ धैगु विश्वास दु । अन देगःलय् न्हिन्ह पूजा याय्त, तान्त्रिक द्यःपिं पुज्याय्त तंम्ह मनूया लां दय्कुगु धुप थनेगु याइ धैगु सम्बन्धित मनुपिनिगुं धाःपु खः । थजागु धुं भिनिदँ तक गाकी, हाकनं भिनिदँ लिपाः मोहनी काःवइ ।^{५५} थ्व खँय् गुलि यथार्थता दु धकाः मालाः स्वय्गु ज्या धाःसा याय् हे मानी । देगःलय् वयाः मोहनी काःवइपिसं धाःगु खँया आधारय् च्वयागु खः ।

ऊ) दीक्षा काय्गु

म्हय्पि छगू शक्ति पीठ खः । शक्ति पीठय् योगी वा सिद्ध पुरुषपिं साधना याय्गु थाय् खः । पीठय् योगी वा सिद्धपिं साधना याय्गु थाय् जुयाः हे पीठ साधना याय्गु धकाः नं धाइ । पीठयात ज्ञान व शक्तिया संगम स्थल कथं काइ । थथे साधना याय्गु स्थान धैगु एकान्त स्थल, मानवीय बस्ती स्वयाः तापाक, जंगल पीठ हे जुइ ।

^{५५} विकासरत्न वज्राचार्य, म्हय्पि मन्दिरको ऐतिहासिक तथा सांस्कृतिक एक परिचय, द्वादशतीर्थ अष्टमीव्रत लुमन्ति (गोंगबु द्वादशतीर्थ उपोषध अष्टमीव्रत तदर्थ समिति, १९२८) पौ १०० ।

विशेषतः बोक्सीतयसं म्हय्पि अजिमा, बालकुमारी, शोभाभगवती, कंग अजिमा, लुति अजिमा व लुमरि अजिमा पुज्याय्गु याइ । थ्व द्यःपिंत पूजा यानाः शक्ति व ज्ञान (जादुमन्त्रय् विश्वास याइपिसं थःगु आवश्यकता प्राप्त याय्त) प्राप्त याइ ।^{५६}

विद्या (कुविद्या व सुविद्या नितां) सय्किपिं मनूतयसं थन गथाःमुगः चह्रेखुन्हु पतिं च्याका कलः ज्वनाः पूजा याःवइ धकाः बाज्यः वपिसं धाय्गु याः ।

ड) म्हय्पि द्यःया गुथि

छुं नं सामाजिक तथा धार्मिक कृयाकलापयात निरन्तर रुपं न्ह्याका यंकेत गुथि तयाःतइ । थुकथं विभिन्न द्यः, देगःलय् थीथी ज्या न्ह्याकेत गुथि तयाःतःगु दइ । येंया अप्वः धैथें नेवाः तय् गुथि हनेबलय् ख्यः पूजा वनेगु चलन दु । अथेहे क्षत्रपाटीया छखलः नेवाः तयसं हनाः वैच्वंगु “जय योगाम्बर माई गुथि” या गुथियार तय्के गुथियात माःगु ज्वलनय् कय्यागु पात्रय् ने.सं. ३१६, ३३९, ४०९, ४६१, ४७८, ४८९, ५११, ६१७, ७०१, ७१५, ९१४, ९१९ या मिति कियातःगु जम्मा पीच्यागः मात्र दु । गुकि ने.सं. ३१६ दकले पुलांगु मिति खनेदु ।^{५७} म्हय्पि द्यः पुलांगु पीठ धकाः खनेदु । अथें हे ने.सं. ३१६ या अभिलेख खनेदुगुलिं थ्व थासय् गुथि तय्गु शुरु जूगु नं यक्व न्हापा धकाः सीदत ।

अ) तिसा गुथि

भक्तजनपिसं थःगु गच्छे अनुसार फुथेचाथे तिसा दय्का छायातःगु दु । थन न्हापा तिसा छाया तःपिसं, तिसा बिचा याय्त तिसा गुथि दय्कातःगु दु । अले दँ पत्तिकं वहे दिनय् तिसा गुथि न्याय्क वइ । थथे थःपिसं छानागु तिसा बिचाः याय्गु लागि तिसा गुथि तइगु खः । तिसां तीका पूजा यानाः भव्य न्याकी, अले लिहाँ वनेत हाकनं तिसा लित यंकी । थथे तिसा गुथि मदुपिसं द्यःपालायात हे

जिम्मा बी । तर द्यः पालापिं लच्छि छकः पाः हिलेगु याइ । थन तिसाया आतक छुं नं लगततय्गु ज्या धाःसा जूगु मदुनि । उकिं म्हय्पि द्यःया तिसा छु गुलि दु धकाः धाय् मफु ।

आ) दत्त गुथि

वासुदेव दत्तं स्वसः दँ न्ह्यः हे गुथि व्यवस्था यानाः जात्रा न्ह्याका वंगु खः । थ्व देगः न्हापा थौं स्वयाः तःजा व तःब्या दुगु जुयाच्वन । उबले अतिवृष्टिया कारणं खुसि बाः वया चाः व फि ल्वाक ज्यानाच्वंगु चुइका यंकल । द्यः दयाच्वंगु थासय् तम्वगु ल्वहं दयाच्वंगु इलय् “वासुदेव दत्त” नांया व्यक्तित्वं पूजा याय्गु व गुथिया लागि व्यवस्था यानाः वंगु जुल । उकिं थ्व जात्रायात “वासुदेव दत्त गुठी” नं धाः ।^{५८} विकासरत्न वज्राचार्य, म्हय्पि मन्दिरको ऐतिहासिक तथा सांस्कृतिक एक परिचय, द्वादश तीर्थ अष्टमीव्रत लुमन्ति (गोंगबु द्वादशतीर्थ उपोषध अष्टमीव्रत तदर्थ समिति ११२८) पौ १०१ ।

थ्व खँयात पुष्टि याइगु छगू हस्तलिखित थ्यासफू लुयावःगु दु । थ्व सफुती “ॐ नमः श्री योगाम्बराय ॥ श्रेयोस्तु सम्वत ८२९ पौष शुक्ल नवमि थ्व खुन्हु दत्त पूजा दिन जुरो ॥” च्यातःगु दु । ने.सं. ८२९ नं थौंया सम्वत तक ११३० य् स्वसः दँ जुल । गुथिया नां ज्वःलागु हे जुल ।

थ्व थ्यासफू खपया ज्ञानकर वज्राचार्य (थाय् साकोठा, वर्ष ५५) याके दु । सफुती जात्रायात माःगु मसलाया उल्लेख दु । मधि छुइत, बजि ल्हुइत जाकिया फँ नं च्यातःगु दु । कउला याय्त तयातःगु बुंया कर्ष व गुथियारतय् नानं दु । बुंया उल्लेख याय्गु भवलय् ध्वरको, पुरचो व ईमादो या बुँ धयातःगु दु । थौंकन्हे थ्व गुथियात हे म्हय्पि खः जात्रा धाय्गु यानाच्वंगु दु ।

थ्व सफुती विचय् आखः पानाच्वंगु दु । गुकि ने.सं. ८३४य् हाकनं छुं खँ तनातःगु दु । मेगु च्यागू पानाय् थीथी द्यःपिनि श्लोक च्यातःगु दु ।

योगाम्बर वज्राचार्यपिनि आगंद्यः जूगुलिं थन देगु पूजा याय्त वइ अथेहेतुं थन थीथी थासं न्याय्कः वइगु गुथि थुकथं दु ।

^{५८} विकासरत्न वज्राचार्य, “म्हय्पि मन्दिरको ऐतिहासिक तथा सांस्कृतिक एक परिचय”, द्वादशतीर्थ अष्टमीव्रत लुमन्ति (गोंगबु द्वादशतीर्थ उपोषध अष्टमीव्रत तदर्थ समिति ११२८) पौ १०१ ।

^{५६} Angelea Dietric, *Tantric Healing in the Kathmandu Valley*, Book Faith India (Azadpur Commercial Complex), 1998, p.40.

^{५७} रोजीमैया श्रेष्ठ, स्वयम्भूइ चिच्चा दनाच्वंगु जुजु प्रताप मल्लया प्रतापपुर मन्दिर व चलः वनाः खःतुले त्यंगु म्हय्पि अजिमाया मन्दिर, खेलुइता दँपौ (२५:२५, ११२५) पौ १२१ ।

लैनचौरया रजकपिनि सीगु,

असंया तुलाधरपिनि सीगु,

वंध व लगंया शाक्य समुदायया गुथि,

क्षेत्रपाटीनिसें सिधः तकया नःकमीपिनि देगु द्यः,

इनबहाः व जमःमीपिनि देगु द्यः,

ठँहिटीया श्रेष्ठपिनि नं गुथि (चिराग गुथि),

तँलाछिया साय्मिपिनि मुख्य पीठ ,

वटु व ठँहिटीया मानन्धर पिनिगु नें देगु द्यः, व

यलया हिरण्यवर्ण महाविहारयापिन्सं आजुकथं (आगंधः) देगु द्यः पूजा यावइ ।

५. उपसंहार

योगाम्बर स्वयम्भू पुराण कथं स्वयम्भू महाचैत्य स्वयाः पुलांम्ह द्यः खः । लिच्छविकालया अभिलेखय् म्हय्पिया नां उल्लेख जुयाच्वंगु दु । पीठ धाःसा ने.सं. १०७ या गुणकामदेव जुजुया इलय् स्थापना याःगु धैगु वंशावलीया आधारय् खनेदु । काय, वाक व चित्त चक्र कथं यें राज्ययात सुरक्षा याय्त अष्टमातृका थापना गुणकामदेव जुजु याःगु धकाः लिखित रुपय् दत । लिच्छविकालिन अभिलेखय् “म्हप्रिङ्ग ग्राम” धकाः थाय् नां जुयाच्वंगु दु । थ्व “म्हप्रिङ्ग” धैगु किराँतकालिन खँग्वः धकाः धयातःगु दु । “म्हप्रिङ्ग” खँग्वः हे म्हय्पि जूवंगु खः । योगाम्बरया नां थाय्ना नामं म्हय्पि अजिमा जूवंगु खः । तर किम्बदन्ती अनुसार म्हय् द्यने द्यः च्वंगुलिं म्हस पीठ जुल ।

योगाम्बर तन्त्र, निष्पन्नयोगावलि व हेरुक चक्रसम्बर थ्व स्वंगुलिं तन्त्र साधना खः । थ्व स्वंगुलिं तन्त्रकथं योगाम्बर हे प्रमुख द्यः खः । वज्रयानया वज्राचार्यपिनि मूलम्ह आगंधः हे योगाम्बर खः । योगाम्बर तन्त्र, निष्पन्नयोगावलि कथं योगाम्बरया स्वरूप बयान यानातःगु दु । योगाम्बर धैम्ह पुरुष व स्त्री शक्तिया संयोग खः । प्रज्ञा व उपायया योग हे शून्यताया प्रतीक खः । वज्रयानया प्रमुख द्यःकथं श्री योगाम्बर खः । योगाम्बर धैम्ह बोधिसत्व/वज्रधर खः । अप्वः याना निराकारया रुपय् स्थापित यानाः तःगु जुइ । थ्व छगू गुप्त्य वा सन्ध्या भाषा खः । यें, यलया शाक्य व वज्राचार्यपिसं आगंधः कथं कयाच्वंगु दु । तापाकनिसें नं आस्था तयाः वैपिं कम मजू ।

स्वयम्भू पुराण साहित्यिक ग्रन्थ जुगुलिं इतिहास मालेत उलि दुग्यंगु श्रोत धाःसा मखु । थ्व पूराणय् शान्तिकराचार्य जुजु वृषदेवया पालनिसें गुणकामदेवया इलय् तक म्वागु क्यनातःगु दु । तर हाकनं प्रताप मल्लं थःम्हं नापलानागु धकाः च्वयातःगु दु । शान्तिपुर दुने शंकराचार्य समाधी च्वनाच्वंगु दु धकाः प्रताप मल्लया ने.सं. ७८९ सालया अभिलेखय् दु । शान्तिपुर दुने दुहाँ वंगु इलय् थःम्हं शंकराचार्य नाप लाना, महामेघ सुत्र काय्त वयाके अनुमति कयाः हयागु धकाः “वृष्टि चिन्तामणि” चिनाखँय् च्वयातःगु दु ।

किम्बदन्ती कथं करुणामय न्हापाया जन्मय् सिद्ध जूगु थाय् जुया थनया चायात तसकं महत्व बियातःगु दु । बाखंया अनुसार शंकराचार्यया

शिष्य बन्धुदत्त आचार्य योगाम्बरया तन्त्र साधना यानाः बृगद्यःयात भम्बःया
 रुपय् सालाः कलश दुने कुनाः नेपाः हःगु खः । न्हापानिसें थ्व गुँइ च्वंगु चाः
 यंकाः जीवन्यास यानाः थीथी द्यःपिं दय्केगु व भिंकेया नापं कलेवर हिलेत
 थनया चा छ्यला वैच्वंगु दु । थ्व शक्ति पीठ प्राचीन एवं तसकं शक्तिशाली
 जुगुलिं भिनिदँय् छक्कः खोकनाया सिकाली व हरिसिद्धि भैरवयात मोहनी सिन्हः
 काःवइगु खः ।

थनया जात्रा दच्छि छक्क ल्हुति पुन्हिखुनु जुइ । चौलाथ्व त्रयोदशि
 खुनुनिसें चौलागाः तृतीया तक जुइ । थ्वहे जात्राया न्हापांगु दिनयात बुसाधं
 नं धाइगु जुयाच्वन । जात्राया मुख्य गुठीयार श्रेष्ठ (ठौहटिया म्हाय्पि कवः) खः ।
 द्यःयाथाय् पूजा याइपिं गुरुजु (भवाःबहाः/रत्नकेतु महाबिहारया वज्राचार्य)पिसं हे
 द्यःछेंय् वनानं पूजा याइ । अले द्यः जात्रा याय्गु भवल्य् द्यःखः क्वबिगु भाला
 ज्याठा कुम्हाःतय्गु खः । द्यःथाय् पाःलाः च्वनिपिं इनबहाःया ज्यापुत खः । थन
 म्हाय्पि द्यःया नापं गुथि नं अथे हे पुलां जुयाच्वंगु दु । योगाम्बर गुठीया
 बसजालय् ने.सं ३१३ या मिति खनेदुगुलिं थनया जात्रा तसकं न्हापानिसें
 न्ह्यानावैच्वंगु धकाः सिकेफु । ने.सं ८२९ या हस्तलिखित थ्यासफू लुयावःगुलिं
 अभ्क्त स्यल्लागु प्रमाण जुया ब्यूगु दु ।

थ्व म्हाय्पि देगःलय् चा काःवैगु बाहेकं नं मेपिं द्यःपिं नाप स्वापु नं दु ।
 अले विशेष याना करुणामय द्यःया धाःसा पूर्व जन्मनिसें योगाम्बर नाप थीथी
 इलय् स्वानाः च्वंगु दु । थन करुणामय द्यःया कलेवर हिलेत चा काःवैगु ज्या
 नं निरन्तर रुपं न्ह्यानाः वयाच्वंगु मदु । कलिया न्हापांगु ३३७६ दँय् जुजु
 नरेन्द्रदेवया पालय् करुणामय द्यः विज्यागु कथं १७२३ दँ दत । भिनिदँय् छक्कः
 चा काःवय्माःगु ल्याखँ वि.सं. २००५ य् सच्छि व भिन्त्येकः जुल । अनं छकलं
 नीस्वदँ लिपा वि.सं. २०२८ य् सच्छि व भिन्च्याकः जुल । हाकनं नीखुदँ लिपा
 वि.सं. २०५४ य् यंकुगुलिं सच्छि व भिङ्गुकः जुल । ५९

थ्व म्हाय्पिया भौगोलिक स्वरुप न्हापा स्वयाः लिकुना चिधना वने
 धुंकल । अथे हे भौगोलिक बनौटया कारण नं थ्व गुँइ चलः वंगु खः । थनया

जंगल मासे यानाः सुकुम्बासी तय् अतिक्रमण आदिं थ्वया अस्तित्व ह्रास जुया
 वनाच्वंगु खनेदु । हाल चीधंगु गःया रुपय् सां संरक्षण यानातःगु दु । “म्हाय्पि
 संरक्षण तथा व्यवस्थापन समिति” गठन यानाः म्हाय्पि परिसरया संरक्षण
 याय्गु ज्या जुयाच्वंगु दु । थौं कन्हय्या देशया अवस्थां यानाः पूजा पाठय् जक
 सिमित जुयाः च्वने फौगु स्थिति मन्त । उकिं भावी पुस्तायापिन्सं थ्व हे लजगाः
 कःघाइ धैगु निश्चित मजू । थ्व हे थौंया परिस्थितिया खाय्गु सत्यता खः ।

शब्दावली

खँग्वः

अम्प
अयोनिज
आरुवा
कर्णपताका
कटाथों
गमय्
चबां
चसुम्हचा
चौमरी
छोय्ला बू
धाला
धोया बीगु
धौपति
तातु
नेपाः फैचा
पंचगव्य
पंचपताका

बर्मु
बिबः
बुसादँ
बौस्वाँ
मांशाहुति
शेषाहुति
सर्वा

अर्थ

चाःयागु अंखुचा दुगु थल
योनिं जन्म मकापिं जीवत
न्याता रंगया कां ल्हातं थानातःगु छःयात
छाइगु वस्तु
न्याता रंगया कापतं दय्की, थुकि तःकु छकू कापतं
दय्की
कः थों
छःया गणय्
छ्यें
सःपुम्हचा, भोरि
चतामरीयात हे धाःगु
भवय् छन्हु न्ह्यः याइगु निमन्त्रणा वा भवय्या शुरुवात
छःयात अय्ला छायात तय्गु थल
सिलेत बीगु
कोतःलय् दइगु ज्वलं, थुकि धौ तय्त छचली
आतपति, आन्द्रा
नेपालय् दैगु छगू फैचाया प्रजाति
साया दुरु, धौ, घ्यः, गोबर, चो न्याता वस्तु
न्याता रंगया चिकु कापः तयाः सिंकाय् तयाः दय्कातःगु
भण्डा
ब्राह्मण
गेडागुडियात नेवाः भाषं धाइगु
छः स्थापना याःगु दिंयात धाःगु
बौपाःलय् तय्गु स्वांयात धागु
लाः दुया याइगु यज्ञया नां
दुया याइगु यज्ञया नां
वा ल्वाक ज्यागु कि(जाकि)

सहस्राहुती
सिफं
सूर्यार्घ
संकल्प
ह्याउँथों

३२ ताः बिबः दुया याइगु यज्ञया नां
सियागु फं
सुर्य छः यात याइगु वा बीगु अर्घ
प्रतिज्ञा
अय्ला काय्त थुयातःगु कटय् थहांवइगु यचुगु ति
लिकाना दय्कातःगु

परिशिष्ट १

नमः श्री योगाम्बर ज्ञानेश्वरी महादेवी प्रज्ञोपायत्मकायै

(ध्यानया स्तोत्र) शार्दूलविक्रीडित छन्द

या प्रणास्थिति कारिणी सृजननी कामेश्वरी चोदके
 या तारा दुःख छेदिनी सुखकरी रागेश्वरी तीर्थके ॥ १ ॥
 या माता सुर सुन्दरी धनकरी मन्त्रेश्वरी गुह्यके
 या विद्या भय तारिणी यशकारी माहेश्वरी कानने ॥ २ ॥
 या प्रज्ञा सुख दायिनी प्रभुकरी पीडेश्वरी पुष्प के
 या भद्रा कुलिशेश्वरी जिनकरी योगेश्वरी मंडले ॥ ३ ॥
 या शून्या जगदम्बिका भगवती ज्ञानेश्वरी पद्मके
 या देवी धर्मोदये सुखमये गुह्यालये कुंडले ॥ ४ ॥
 त्रि चक्रे पूर्णेन्दु रेव सुकमले सत्त्वालये राजितम्
 पर्यं कासनसंस्थितं सुरमनं योग समाधि स्थितम् ॥ ५ ॥
 या देवी क्रुच मंडले यदिकरं चान्यकरं पृष्ठके
 चतुरानन्द महारसे सुगमनं सिंहसनं षडभुजं ॥ ६ ॥
 शृङ्गारादि रसान्वितं त्रयमुखं कृष्णां च योगाम्बरं
 दंष्ट्रोदकट विक्रीताननं त्रि नयनं शितारुणां चक्रमात् ॥ ७ ॥
 बाणां नाग यदि शिरश्च खपरं ब्रह्मकपाल धरं
 जटा मुकुट मंडितं धनुधरं योगेश्वरमीश्वरम् ॥ ८ ॥
 नाना रूपधरं मनोरथ करं गुह्यः समाधि स्थितम्
 ऋद्धि सिद्धि स्वरूपकं दशबलं मन्त्र महानायकम् ॥ ९ ॥
 भगवन्ते पद्मस्थितं चउकरं प्रज्ञा शरिर धरम्
 महा वीर्य पराक्रमं सुखकरं क्लेशोपहारं विभुम् ॥ १० ॥
 महा प्रज्ञा शरिर धृक् यदिमुनि योगाम्बरं यज्जिनम्
 तं बुद्धं च तथागतालय गुरुं नित्यं नमामि सदा ॥ ११ ॥
 यस्मिन् सुरासुन्दर सरेन्द्र नरेन्द्र वृन्दा स्त्वपाद पद्म पतिता भ्रमरा शिरोभिः
 तत्सिद्धि साधन पयोध्धि महानिधानं श्री लोकनाथं चरनं शरनं प्रयामि ॥ १ ॥
 ध्यानीना ध्यापकरूपं जामकाम् मन्त्र रूपकम्
 साधकान् सिद्धिरुपस्त्वं नमामि योग नायकम् ॥ २ ॥

नाना समाधि परिपूर्णा विचित्रमङ्गम्
 सृष्टि स्थिति प्रलयकारि विकाशमूलम् ॥
 निर्वाणदं सुगत शासनं प्राप्तीकानाम्
 नित्यं नमामि त्रिमुखं जगदीश्वराय ॥ ३ ॥
 विविधं समाधि परिपूर्णाकारी
 सदायोग ध्यानेन ज्ञानं विहारी ॥
 ये ब्रह्म चर्याचितं गृह्यमानम्
 तं गृह्यमान स्त्वमेकं प्रपद्ये ॥ ४ ॥
 नमामि योगाम्बर ज्ञानेश्वरीभ्याम् ॥

१. जिनवर जननी (चः पूजास हालेगु)

राग - नट (बसन्त) ताल - जति

जिनवर जननी प्रभाश्वर मणि २
 वीरासयि समरस द्वंदा आलिङ्गणा ॥ध्रु ३॥
 नीर सूह सूरय श्रृंगार संपूर्णा २
 गाढा आलिङ्गणा आनन्द नयनै ॥ ॥
 चापयि सम्भोग सयनधि नयने
 राग विराग द्वयिमाभे निषर्णा ॥ ॥
 अब्ज कुलिश सम्भोग विमूखना २
 सुरनर प्रमुखन द्वंदा आलिङ्गणा ॥ ॥
 दहदिह भूवने श्री योगम्बरा २
 प्रणामामि ज्ञानेश्वर आलिङ्गणा ॥ ॥

२. वज्रधोरी (चः पूजास हालेगु)

राग -मालव ताल -

वज्रधोरी वेताल चण्डारी देवी २
सिंधिनी व्याघ्रिनी जम्बू उलुकिनी ॥ ध्रु ३ ॥
नमामी श्री योगाम्बर ज्ञानेश्वरी या २
त्रिनि नेत्र देवी त्रिभूवन पयिशे ॥ ॥
पूर्व उत्तर पश्चिम दक्षिण दिग देवी २
डाकिनी द्विपिनी चउ सिकं बोजनी ॥ ॥
चतूर मार दिगं तूम्हे फलंतु देवी २
त्रिनि नेत्र देवी ना चन्ति देवी ॥ ॥
हरी हर ब्रम्ह ईन्द्र शूर गणे २
षोदश योगिनी समर सम्भावे ॥ ध्रु ३ ॥

३. उरंगा भरण (भव्य नय बलय हालेगु)

राग -ललि गुञ्जलि ताल - जति

उरंगा भरण श्रीरिततनू शोभा २
इन्द्रनील समदरति पीङ्गल केशा ॥
जगत अनुकम्पा कृपा गुण देवी २ ॥ ध्रु ३ ॥
दुष्टमार विघ्न विनासिनी देवी ॥
रक्त नयन त्रिना रुद्र माला २
खड्ग कर्ति कपाल निलोत्पला ॥
व्याघ्र चर्म वस्त्र प्रत्यालिढा २
खर्व लम्बोदर सवा क्रान्ता ॥
चरण शरण श्री उग्रतारुणी माता २
भनयि अमोघ वज्र गीत चरिता ॥ ध्रु ३ ॥

४. अष्ट क्षत्रपाल (भव्य नय बलय हालेगु)

राग - भैरवी ताल -

अष्ट क्षत्रपाल दिगं विदिगं भुवने ध्वंसिलेमर चतुरंगे २
गगणा शेखर गगनरुनं भङ्कारा डमरु घण्ट बाजियारे ॥ ध्रु ३ ॥
हूं हूं २ नमामि पंचडाकिनी पंच जुगति ज्ञानडाकिनी शरण जुग्य जुग्य ॥ १ ॥
पूर्व उत्तर पश्चिम दक्षिण चतूर भुवने विघ्न मार विघ्न खण्डियारे २
डाकिनी द्विपिनी चउ सिकं बोजनी घोर वेताल संत्रासवदना ॥ ॥
सिंधिनी व्याघ्रिनी जम्बू उलुकिनी खट्वाङ्ग परशु अंकूशहरता २
वज्र डाकिनी घोर वेताल डाकिनी चण्डाल डाकिनीचतूर वदनं ॥ ॥
जिन जननी देवी डाकिनी तुजपाय शरण पंचमुद्रा भरण विभुषिता २
खड्ग केटक वज्रघण्ट खट्वाङ्गे पात्र परमेश्वर ज्ञानदेवी ॥ ॥

५. गजजिन (भव्य नय बलय हालेगु)

राग - भैरवी ताल - एकताल

गजजिन उर्द्धहाथे धरिया कमल कूलिश अद्वयवारी २
डमरु कर्ति कूथार त्रिशूला वामे अट्टाङ्ग कपाल धरा ॥ ॥
श्री सम्भर लाया वाच्छरीतूम्ह जुगे लिना मारयिरे चापयि यारे
भाया शासु भवन्तु मुद्रारिणा ॥ ध्रु ३ ॥
पाश ब्रम्हशुत्र वामहाथे धरिया उनरशशील माला २
नील हरित लोति कनकभ चौमुख अति विकराल धरा ॥
आलिधप्रयो भैरवा चापयियारे कालिरात्री विम्ब मुद्रा २
विश्व कुलिश अर्द्धचन्द्र जययक्ष व्याघ्र चर्म षट् मुद्रा ॥
टत्रिसं श्रृङ्गार विरं वीरेश्वर भुजयिस यार संसारधरा ॥

५. कोलाइ (हेवज्ज तन्त्र)

राग - तोदि

ताल - माथ

कोलाइले थियावोला मुमूनिरे कन कोला २
घनक पिथिहोयि वज्जईकरुणो क्रियायिन लोला ॥ ध्रु ३ ॥
मनयंजं कून्दुरु वज्जयि डिण्डि मातान हे वज्जयि २
तहि भरु खाजन गाधे भयनायि वयिन यायि २
हाले कालिं जनयन यायि दुंदुरु वज्जन यायि ॥
चउ सम कस्तुरी सल्हा कपुर लावन यायि २
मलयं जयि धनसालिंजले स्तहि भरुर वाजन यायि ॥
प्रेषू नक्षत्र करन्ते शुद्धा शुद्धन मुनयि २
निलसूह अंग चन्द्रावयि यात हि जसरापान यायि ॥ ॥

योगाम्बर चर्या गीत

स्रोत - विकासरत्न वज्जाचार्य, म्हय्यपि ।

परिशिष्ट २

राग - रामकली

जय माई जोगाम्बर जगत जननी
त्रिभुवन हितकारणी

(हाँदै) तीन लोकके हरत करत तुम
भुक्ति मुक्ति वरदायणी माता
उत्तर खण्डमे नदिया किनारा मे
जंगल विचय् शोभायमान

(हाँदै) आदि पीठके मणि असुर संहारणी
निरंजन आनन्द स्वरुपिनी

राग - रामकली

सकल पीठया मूल माता जोगिनी
नाग श्री जोगाम्बर स ॥ ध्रु ॥

उत्तर दिगसं विष्णुमति तिरसं
आनन्द म्हैपीया चोसं ज्ञानेश्वरी ॥ १ ॥

कमलया वन ख्वाल तेज अति सुर्ज ज्वर
मफु ल्हाय् छिगु अवतार ज्ञानेश्वरी ॥ २ ॥

देवलोकया थास उद्धार जुयगु आस
भक्तया थास अति दया ज्ञानेश्वरी ॥ ३ ॥

ल्हाकम्ह शरण थास छि पाली निपाया कोसं
प्रतापसिंह निस्ते ल्हाल ज्ञानेश्वरी ॥ ४ ॥

स्रोत : ठँहिटी मानन्धर गुथिइ सुरक्षित जुयाच्वंगु दाफा म्ये मुना
(हस्तलिखित), पृ. ३०-३१ (त्रिरत्न मानन्धरपाखें प्राप्त)

परिशिष्ट ३

कायचक्रया पीठ

१. क्षत्रपाटी	गोपुरेश्वर
२. देवीघाट	नुवाकोट भैरव
३. नवली	गाँचा
४. साँखु	वज्रयोगिनी
५. दुलालघाट	पलाञ्चोक भगवती
६. दुम्जा	कुशेश्वर
७. त्यांगा	टीका भैरव
८. कुरुवाल	फर्पिङ वज्रयोगिनी

वाकचक्रया पीठ

१. फस्खु (सीतापाइला)	हरिसिद्धि
२. म्हाय्पि	योगाम्बर
३. हाँडिगाँउ	तोरन देवता
४. चाँगु	कति भैरव
५. भक्तपुर	महाकाली
६. सुनाकुठी	बालकुमारी
७. जालन्धर	ज्वालादेवी
८. बल्खु	मच्छेगाउँ

चित्तचक्रया पीठ

१. चन्द्रलखु	नारायणहिति
२. पासिक्व	जमल
३. कमलादि	नाटेश्वर
४. लुमदि	टुँडिखेल
५. फिबो	वेतुधर
६. नै अजिमा	पचली
७. कंकेश्वरी	कंकेश्वरी (विष्णुमती)
८. इन्द्रायणी	इन्द्रायणी (विष्णुमती)

नेपालमण्डलया २८ पीठ - वज्रयान परम्परामा योगिनीको भूमिका साभार

परिशिष्ट ४

म्हाय्पी चा कावःगु धलः

मिति	सम्बन्धित देगःयात चा कावःगु
१. वि.सं.२०१९-११-७	पचली (टेकु) नवदुर्गाया मूर्तित जीर्णोद्धार याय्त ।
२. वि.सं.२०२६-०४-५	हनुमानढोका दरवार दुनेया गोप्य जीर्णोद्धार याय्त । (सरकारी स्तरं)
३. वि.सं.२०२७-२-२२	ह्यूमत त्वाःया बुद्धवारीया आदिबुद्ध जीर्णोद्धार याय्त ।
४. वि.सं.२०२९-१०-९	कीर्तिपुरया श्री बाघभैरव मूर्ति जीर्णोद्धार याय्त । (सरकारी व स्थानिय स्तरं)
५. वि.सं.२०३० सालय्	वि.सं. १९९० सालया भुखाचां दुनाःवःगु यलया महाबौद्ध विहार व छः भिंकेत ।
६. वि.सं.२०३४-०१-१२	जमः बहालय् च्वंम्ह मैत्रेय वोधिसत्व जीर्णोद्धार याय्त ।
७. वि.सं.२०४८-जेष्ठ	टेबहालया पालाःछःया भिंनिदँया मेलाया उपलक्ष्य् भिंकेत ।
८. वि.सं.२०४८-०३-११	विजेश्वरी छःया भिंनिदँया मेलाय् कलेवर हिलेत ।
९. वि.सं.२०४८-श्रावण	यल, भिन्छै बहालया आगँछः भिंकेत ।
१०. वि.सं.२०५१-०९-११	सानेपा त्वालय् च्वंम्ह श्रीमति गणेशमाया सुवाल (छःमाँ) थाय् श्री हारती अजिमाया परिवार सहितं मूर्ति थापना याय्त न्यागः जलकुम्भ थापना याना, यँया च्याम्ह वज्राचार्य तयाः बौद्ध विधिकथं यंकूगु ।
११. वि.सं.२०५४-१२-१२	दकले लिपा सच्छि व भिंङ्गुकः बुँगछःया कलेवर हिलेत यंकूगु ।

स्रोत - भुवनरत्न वज्राचार्य, १९९८, थी थी छःपिनि मूर्ति दयेकेत व ल्हवनेत श्री
म्हेपिस्थानया चायागु महत्व, सन्ध्याटाइम्स, ३:१६६, पौ क शुक्रवाःया
तँसापौ ।

परिशिष्ट ५

श्री योगाम्बर ज्ञानेश्वरीयागु जात्रायात माःगु सामाग्री धलः

श्री योगाम्बर ज्ञानेश्वरीया दँय् दँस न्याय्केगु रथारोहण जात्रायात
द्यो गुठी, खलः, पाःला नं चूलाके माःगु पूजाया सामाग्रीत व जात्रा
जोछियात माःगु ज्वलंया धलःपौ थुकथं दु ।

१. पुजा सिन्ह	१ पाउ
२. म्हासु सिन्ह	१ पाउ
३. ह्याउँ सिन्ह	१ पाउ
४. अविर सिन्ह	आधा किलो
५. धूप (तःम्हगु)	३ म्हू
६. ग्वः ग्वय्	१० ग्वः
७. पंचसुत्र का/पसूका	खलः स्वया माक्व
८. स्वाँ	पुजा याय्त माक्व
९. नैवद्य	स्याबजि, मुस्या, पालु
१०. पंच पताका	१२० पु
११. कर्णपका जोः	७० पु
१२. आरुवा	७० पु
१३. सिन्ता सिं	३२ का (हेम याय्त मदय्क मगागु)
१४. स्वं सिं	३२ का (हेम याय्त मदय्क मगागु)
१५. तःजोगु जग्गे ज्वलं	१ (जटावाल नैक्या)
१६. कुसा लप्ते	
१७. होम याय्त बीबः	२ ता (बाचकं हिसाबं)
१८. बीबःतय्त सलाःपा	३२ पाः
१९. आहुती बिइत सलाःपा	आधा मिटर (कसाय् गा दय्केत)
२०. वरे ज्वलं -	
क) लुँ ची	८ ता
ख) पुजा अंगु	८ ता
ग) लुँ पले	४ फवः
घ) वह पले	४ फवः

ड) पंचरत्न

च) वहया दृष्टि

१ प्वः तः प्वःगु

१५ ज्वः (छको यात)

१५ ज्वः प्यकः यात ६० ज्वः ।

२२. बौजा थुय्त व सरुवा (तय्तकि) तय्त जाकि	४ फा
२३. द्यो/गोजा दय्केत/पूजायात जाकि माक्व	२ फा
२४. चखःपि	३० चाः
२५. बली पाः थनेत माःगु ज्वलं -	
क) चोका बजि	२ मना
ख) कचिगु ला, हि, स्वँ व आन्द्रा	
ग) ग्व माय्	
घ) हाकु मुस्या कचिगु	
ड) लाभा व छाःचा ।	
२६. बौ पाःलय् तय्गु थी थी स्वाँत -	
क) कलि हः स्वाँ	
ख) वच्छा कच्छा स्वाँ	
ग) चिकँ धलि स्वाँ	
घ) सिन्हाय् स्वाँ	
ड) दाप्व स्वाँ कचाः	
च) सितु ।	
२७. घ्यो, कस्ति, सा दुरु व गोभर (घ्यो होम याय्त नं माक्व)	
२८. छें सकि, बुँ सकि/छें धाले, बुँ धाले व सिसाबुसा तय्त माक्व फलफुल ।	
२९. द्यो थापना याय्त आसनया लागि तुयुगु तुल कापः	१ पाउ
३०. धौ पुजाया लागि	१ गः
३१. बजि	पुजायात व भवय् जोछियात माक्व ।
३२. स्याः बजि	समय् यात ५ मना
३३. ईका, पकाः	बाः चकं
३४. मा ईता	१०८ पु
३५. बा ईता	१०८ पु
३६. बा जजंका	१५० पु
३७. कुम्हः का	माक्व
३८. खेलु ईता	१०८ पु

३९. नाग पुई दयकेत कपाय्	स्वया तय्गु
४०. ग्वा	१ भे
४१. हाकु मुस्या	छमनात्या: (पुजा व समय्यात माक्व)
४२. पालु	पुजा व समय्यात माक्व
४३. मोहनी फय्त तःपुगु ईता	५० पु
४४. हैं ख्यें	५ ग: (मगासा पालानं स्वया)
४५. मधिचधि (मिष्ठान्न)	पाला नं स्वया माक्व तय्गु
४६. पुजायात माक्व पोताय्चू	पाला नं स्वया माक्व तय्गु
४७. ताये, आखें	पाला नं स्वया माक्व तय्गु
४८. द्यो थापना याय्त कुन्या	२० म्ह (जवं तूपिं जक)
४९. संन्या	१० म्ह
५०. गुंगु धूप	२ पाउ
५१. कपू श्रीखण्ड धूप	माक्व
५२. मांसाहुती याय्त सोंला	माक्व
५३. अम्पी ग्व: तग्व:गु	५ ग्व:
५४. बौ पा:	२ पा:
५५. सलिं पुजायात जक	५० ग:
सलिं भवय्यात नं थया: काय्गु	
५६. खाये (थापिं नं)	१
५७. कटा थों (सोमां)	१
५८. ह्याँउ थों (थापिं)	१
५९. तःगोगु दौँचा (लप्तेयागु)	१५ ग: पुजायात
चिगोगु दौँचा (लप्तेयागु)	५० ग: पुजायात
६०. तःहाकःगु कर्णपताका	१६ पु (कापः यागु)
६१. कलः वाय्त दिगु (ईता)	१६ पु (जोछिं यात गाक्क)
६२. पुजायात (मत थाकेत) चिकं	१ मना
६३. पाःगु लप्ते पुजायात व गमय्	२० पा: (मेगु माःसा पालानं स्वया तया: यंकेगु)
	पुजायात जक
६४. तिं प्वा	१
६५. चौ छाय्गु ज्वलं माक्व	३२ ज्व: (चता महि तकं)

६६. जग्गे दयकेत कचि अप्पा	४० पा: (तनेत तकं याना)
६७. जग्गे हिनेत सःखि खिपः	२ पु (२ म्ह)
६८. कचि का	माक्व
६९. पुजायात मागु थलबल (पुजाभः त) -	
क) कोतः पा:	२ पा:
ख) सिन्हभु	२ पा:
ग) ज्वाला न्ह्याय्कं	१ (द्यो स्नान याकेत)
घ) खिचाभु (ख्याः सिकेगु भु)	१ पा: (द्यो स्नान याकेत)
ङ) थाय्भु	१ पा: (द्योयात भोजन छाय्त)
च) होम याय्त ब्रिहि ता: तय्त सला: पा:	३२ पा:
छ) होम याय्त आहुति तय्त तःपागु सला: पा:	१ पा:
ज) चौं खासी सिजःयागु (द्यो नाय्केत)	१ ग:
झ) अय्ला तय्त अन्ती	१ ग:
ञ) थापिं	३ ग:
ट) खाय् तय्त- खाय् कोरीं	१ ग:
ठ) देछापा: भु (मुस्या, पालु, छोय्ला तय्त)	१ पा:
ड) नी लः थल (तःगोगु)	१ ग:
ढ) धाला थल	२ ग:
ण) कलश	१ ग:
त) धौपति	२ ज्व:
(मेमेगु छु छु माःगु , खलःपिं सकलें मुना सहलह याना मा: मा: कथं तय्गु)	

स्रोत - विकासरत्न वज्राचार्य, म्हय्पि ।

परिशिष्ट ६

प्रताप मल्ल ने.सं. ७८६

बाँध संख्या ५ खाम संख्या २ अभिलेख संख्या १३१

का.इ. बालाजु म्हाैपीथानको योगाम्बर देवताको ठोकामा रहेको शिलापत्र ।
अभिलेखको लम्बाइ ३ फुट ९ इञ्च, चौडाइ साढे ३ इञ्च छ । अभिलेख ५
पंक्ति छन् । लिपि नेवारी
अभिलेखांश -

श्रीश्रीमाहेश्वलिय नमः ॥

श्रोऽयोस्तु सम्वत् ७८६ अद्य चैत्रमास्य

कृष्णपक्ष दसम्यान्तिथौ शतवृखनक्षत्रे वज्रजोग्य बुधवासरे मीन-
राशिगते सवितरिकुम्भराशिगते चन्द्रमशि ॥

स्वस्ति श्रीकान्तिपुलिमहानगले । शस्त्रशास्त्रसंगीतादि सकरविद्या

पारग माहाराजाधिराजविदग्धचूडामणि

श्रीश्रीराजराजेन्द्रकवीन्द्रजयप्रतापमल्लदेवपरमभट्टारक

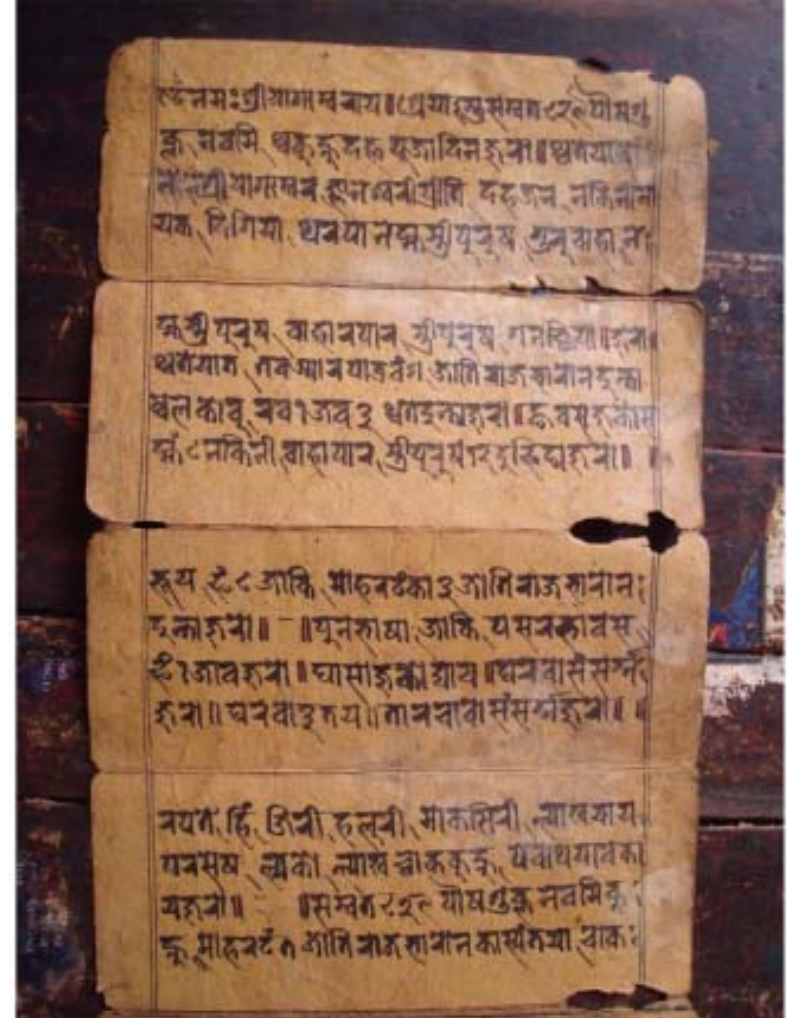
प्र ठाकुलस विजयराजे ... दानपतिशाक्यभिक्षु

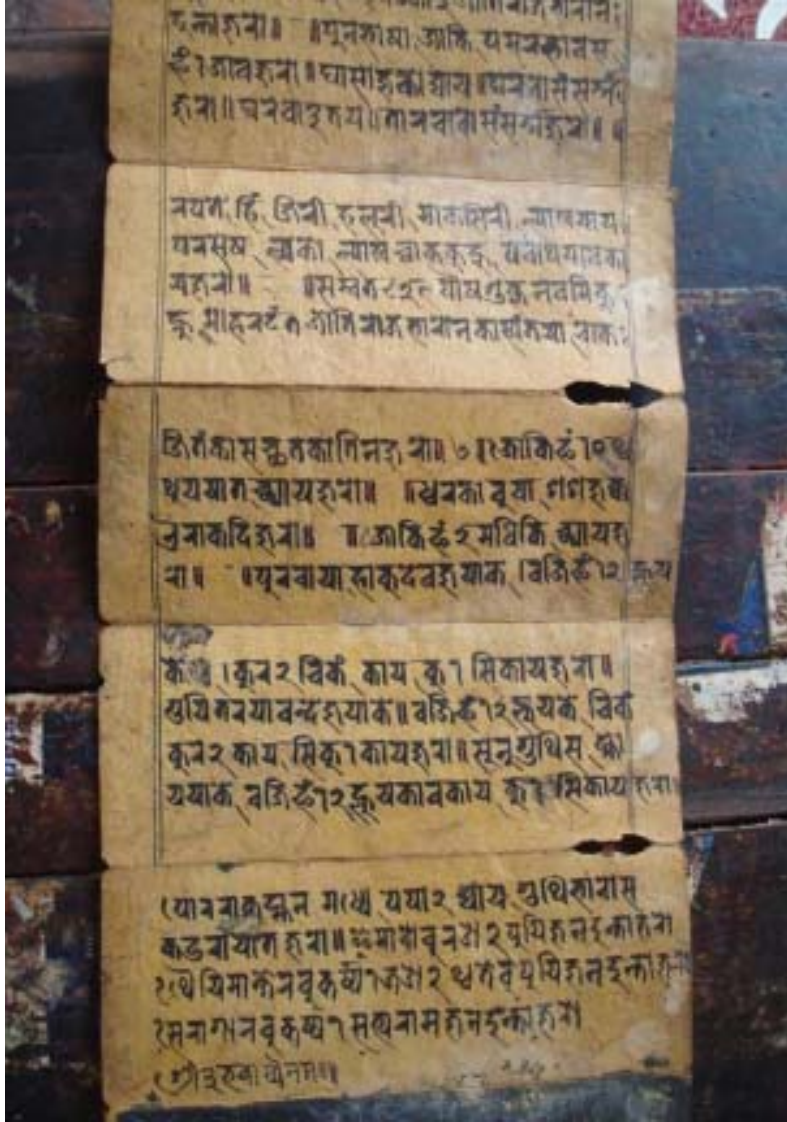
श्रीलत्तनप्रमुखन ... परमेश्वरीप्रितिन थ्व रोह

दुवालप्रखारन दयकं दोहोरपा जुरो ॥

शंकरमान राजवंश, कान्तिपुर - शिलालेख - सूची , (काठमाण्डौ : श्री ५
को सरकार शि.म. पुरातत्व विभाग राष्ट्रिय अभिलेखालय, २०२७) पौ १६ ।

परिशिष्ट ७

योगाम्बर दया ने.सं. ८२९ या दत्त गुथिया ध्यासफूया आलेखन

? ॐ नमः श्री योगाम्बराय ॥

श्रेयोऽस्तु सम्वत ८२९ पौष शुक्ल, नवमि, थ्व कुन्हु दत्त पूजा दिन जुरो ॥

थ्वते याचते श्री योगाम्बर, ज्ञानेश्वरी प्रीति, दहजन, नकि नीनायक,
दिगिया, थरया नेम्ह स्त्रीपुरुष, गुरुवाहा नेक्ह स्त्रीपुरुष, वाहारपार, स्त्रीपुरुष,
गनछिया जुरो ॥

थ्वतेयात, तवभ्यार पात्रवंश, जाति राजभारोन दुन्ता

ध्वलको वु, रव १ जव ३ थ्वते दुन्ता जुरो ॥

इहवस जुकोस म्हं ८ नकिनी, वाहापार, स्त्री पूरुष १२ दुफिडा जुरो ॥ ॥

भुय् फं ८ जाकि, मोहर टंका ३ जोतिराज भारोन दुन्ता जुरो ॥ ॥

पुनभाषा, जाकि, पसर भावस फं १ जाव जुरो ॥ घासा जुको ज्याय ॥

घरवोस सर्ग जुरो ॥ घरवो ३ तय ॥ तारचावो संसर्ग जुरो ॥ ॥

रपते, हिं, जिरी, हलुरी, मोकसिरी, ल्याख याय परसेष, ल्यको, ल्याख च्वाक
कुन्हु, पेवोथ याव काय जुरो ॥ ॥

सम्वत ८२९ पौष शुक्ल नवमिकुन्हु मोहर टं ७ जोतिराज भारोन कास्यं
तया चोक जितंकास छतका तिन जुरो ॥ ॥ ० ॥

१ जाकि फं १० थ्वथुय यात, छचाय जुरो ॥ ॥

ध्वरको वुया, शशजुक्व ऐराकदि जुरो ॥ ॥

जाकि फं २ मधिकि, छचाय जुरो ॥ ॥

पुरचोया, हाकु देवजुयाके । वजि फं १२ ल्हुय (यार राकम्शा, मध्ये, येया २
ज्याय, गुथि भारोस कउरायात जुरो ॥ ॥

ईमादो वुर ओ २ पुयि जुन ५ दुन्ता जुरो

? थैयि, माक्षेर वु कर्ष्य १ जओ २ थ्वते बँपुयि जुन दुन्ता जुरो

? सरागान वु कर्ष्य १ सत्यराम जुन दुन्ता जुरो,

? श्री ३ भवान्यै नमः ॥
 ? सं ८३४ पौष शुदि १२ ॥ १ म जुया कैद ननि चोक
 ? भुम्रं वत्र ८२९, पौष शुक्र नवमि थ्वकुन्हु भइरोजुयाके मोहो टंका १ ॥
 फं ४ जाकि
 ? सं वत्र ८२९, पौष शुक्र नवमि थ्वकुन्हु सिखनजु मोहो टंका १ ॥
 फं ४ जाकि

(ल्यूनेया पतिइ)

? ॐ नमः श्री गणेशायैः ॥
 गणपति चहेरं वो, विघ्नराजविनायक ॥
 देवी पुत्रो महातेजो, महाबल पराक्रमिः ॥
 महोदर महाकाय, मयक देतं गजाननं,
 हानवण महादिप्तं त्रीनेत्रं गननायकं
 अक्षमाला स्वदं तंच दक्षिणे कर संष्टि
 परशु मोदक पात्रेय, वामहस्त विधानणं
 नाग जज्ञा पवितां गं, नाना गंधा नरेपनं नाना ,
 पुष्पपता देवं देवा सुन मनुक्षाणा, सिद्धि गंधव वंदिते,
 त्रैलोक्य विघ्न हत्तारं माख्वारुधं नमामि हं ॥
 इति श्रीगणपतिस्तोत्रं समाप्तंः ॥ ॥
 श्री भवान्यै नमः ॥
 ? ॐ नमः श्रीचण्डीकायै नमः ॥
 इन्द्र उवाच ॥
 यिन्द्राक्षिनामशादेवी, देवनैसः मुद्राकुता ॥
 गौरिशंकरभरीदेवी ।
 दुर्गा नाम्नी तिवी श्रुता ॥ १ ॥
 कांत्यायनी महादेवी ॥ चण्डिस्थ महातपा ॥
 सावित्रीसारगायत्री ॥ ब्रम्हा श्रीब्रम्हवादिनी ॥ २ ॥
 नारायणी ४) भद्रकाली रुद्राणी कृष्ण विगला
 अग्नि ज्वारा रोद्रमुखी, कालरात्री तपस्विनी ॥ ३

मेघ स्वना सहसाक्षी ॥ विष्णु माया जरादरीन
 महोदया मुक्त केशी घोर रुपा महाबला ॥ ४ ॥
 अच्युता रुद्रज्यनन्ता, रोगहस्ता शिवप्रिया इन्द्राक्षि इन्द्र माताच
 इन्द्र शक्ति परायणी ॥ ५ ॥ शिवदुति च काली च, मृत्युश्वर महेश्वरी ॥
 वाराहि नारसिंहि भीमा भैरवना दिना ॥ ६ ॥
 श्रुतिः स्मृतिश्च श्रुतिम्मे, विद्यालक्ष्मी सरस्वती अनन्ता
 विजयापूर्णा मानस्तोका पूराजिता ॥ ७ ॥
 भवानीपार्वतीगौरी, मृडानी चण्डिकां विका एन्नाम पदे दिव्यै
 स्तुवा शक्तेण धीमता ॥ ८ ॥ शत मावन्दवये द्वयम्तु नच्ये
 ने व्याधि वंधनात आवंतु यत्स हसन्तु वाछि तालभ तेफ्लं ॥
 इति श्रीइन्द्राक्षिस्तव समाप्तं ॥ शुभ ॥ ॥

? ॐ नमः श्रीमहाभैरवायै नमः
 सद्योजात शशांकश्रेष्ठ वदनं, सर्वत्र कामप्रदं
 शृगारं लरी सुसौम्य वदनं श्री वामलेवोर्त्तनं ॥
 घोरं घार कला र प्यारं प्या घोर वदनं घोरं मूख दक्षिणं,
 पूर्वतस रुपं, सुसांक वदनं ब्रम्हेन्द्रवया गेरवरं ॥
 उशदं मोक्षप्रदं सुशान्त वदनं, सान्ते शस्व शाश्वत
 पाताले वरहाट केशवः मुखं नागेन्द्र संबुजिनं ॥
 नित्या नीत्य सुरा सुरैः ॥
 स्तुतिपदेव मुर्तिर्तु हुंकारकं सर्वज्ञ प्रनतोस्मिनित्य जगत त्रैलोक्यनाथं शिवं ॥

म्हय्पिया ल्वहंपौ

म्हय्पि अजिमा झःया खवय्
च्वंगु ल्वहंपौ

गुम्बाया पिने लक्ष्मीनारायण
दुगु तपागु ल्वहंपौ

म्हय्पि अजिमा झःया जवय्
च्वंगु ल्वहंपौ

म्हय्पि द्वैया बुंगालय् च्वंगु
ल्वहंपौ

विसं २०५७ सालय् म्हय्पि अजिमा देगः ल्ह्वंगुया अभिलेख

म्हय्पि अजिमा देगः दुनेया चःहे अजिमा

म्हय्पि अजिमाया पुलांगु स्वरुप

लिधँसा

ENGLISH

- Bandel, Lain S. (1995) *Inventory of Stone Sculptures of Kathmandu Valley*, Royal Nepal Academy .
- Bhattacharya, Benoytosh (1985) *The Indian Buddhist Iconography*, West Bengal : Shastri Villa, Naihati, West Bengal, Rathayatra .
- Dietric, Angelea (1998) *Tantric Healing in the Kathmandu Valley*, Azadpur Commercial Complex : Book Faith India .
- Majupuria, Trilok Chandra and Rohit kumar Majupuria (2004) *Religions In Nepal*, Gwalior, India : M. Devi, Lashker.
- Majupuria, Trilok Chandra and Rohit Kumar Majupuria (2005) *Gods, Goddesses and Religious Symbols of Buddhism and Tantrism*, Gwalior, India : M. Devi, Lashker .
- Min Bd. Shakya (1999) *The Iconography of Nepalese Buddhism*, Maitighar, Thapathali : Handicraft Association of Nepal .
- Liebert Gosta (1986) *Iconografic Dictionary of the Religions Hinduism - Buddhism - Jainism (2nd ed.)*, Delhi, India : Sri Satguru Publications .
- Slusser, Mary Sepered (1982) *Nepal Mandala Cultural Study of the Kathmandu Valley*, Vol.1 Text, Princeton University, Press Princeton, New Jersey .

नेपालभाषा व नेपाली

- जुजु बलदेव व सुरेन्द्रमान श्रेष्ठ (१९२०) *नेपाःया तान्त्रिक छः व तान्त्रिक पूजा (दो.सं) ।* यैँ : बलदेव जुजु व सुरेन्द्रमान श्रेष्ठ ।
- जोशी, सत्यमोहन (१९०७) *बचाः धंगु नेवाः खँवः धूकु ।* यैँ : लाकौल पिथना ।
- “ज्यापु” पञ्च (१९२२) “म्हेपि अजिमाया पीठ”, *यज्जु लय्पौ*, १:९ पौ १२ ।
- दाहाल, पेशल व सोम प्रसाद खतिवडा (१९२८) *अनुसन्धान पद्धति ।*
- यैँ : एम.के. पब्लिसर्स एण्ड डिष्ट्रीब्यूटर्स । (वि.सं. २०६५)
- प्रधान, भुवनलाल (१९९१) “म्हय्पि देउताथान”, *मधुपर्क*, २३ : ८ पौ ५-१३ ।
- मानन्धर, गंगा बहादुर (१९३०) “म्हेपी जात्रामा विवाद”, *टाइम्स अफ नेपाल*, १८ : २६ पौ १-७ ।
- मिश्र, मदनमोहन (१९९६) *काठमाडौँ उपत्यकाका धार्मिक तथा सांस्कृतिक सम्पदा ।* ललितपुर : पुरातत्व विभाग । (वि.सं. २०५२)
- राजवंश, शंकरमान (२०२७) *कान्तिपुर - शिलालेख - सूची ।* काठमाण्डौ : श्री ५ को सरकार शि.म. पुरातत्व विभाग राष्ट्रिय अभिलेखालय ।
- रेग्मी, वेदनाथ (१९०३) “नेपालमा अष्टमातृका”, *प्रज्ञा*, १,२:४० । (वि.सं. २०२९)
- वज्राचार्य, कविन्द्र (१९३०) “नेपाल परम्परागत बौद्ध वज्रयान”, *नेपाल परम्परागत बौद्ध धर्म संघ पत्रिका प्रकाशन समिति*, पौ ४०-४२ ।
- वज्राचार्य, चुन्दा (१९२०) *नेवाःतजिलजिइ नखःचखः ।* यैँ : नेपालभाषा एकेदमि ।
- वज्राचार्य, धनवज्र (१०५४) *लिच्छविकालिन अभिलेख ।* कीर्तिपुर : नेपाल र एशियालि अनुसन्धान केन्द्र, त्रिभुवन विश्वविद्यालय । (वि.सं. २०३०)

वज्राचार्य, धनवज्र (१०५४) गोपालराज वंशावलीको ऐतिहासिक विवेचना ।
कीर्तिपुर : नेपाल र एशियालि अनुसन्धान केन्द्र, त्रिभुवन विश्वविद्यालय ।
(वि.सं. २०६६)

वज्राचार्य, विकासरत्न (११२८) “म्हय्पि मन्दिरको ऐतिहासिक तथा सांस्कृतिक
एक परिचय”, द्वादशतीर्थ अष्टमीव्रत लुमन्ति । यै : द्वादशतीर्थ उपोषध
अष्टमीव्रत तदर्थ समिति ।

वज्राचार्य, भुवनरत्न (१११८) “थी थी छःपिनि मूर्ति दयेकेत व ल्त्वनेत श्री
म्हेपिस्थानया चायागु महत्व”, सन्ध्याटाइम्स, ३ : १६६, पौ क शुक्रवाःया
तँसापौ ।

वज्राचार्य, शान्तहर्ष व मीन बहादुर शाक्य (११२१) स्वयम्भू पुराण । ललितपुर :
नागार्जुन बौद्ध अध्ययन संस्थान ।

वज्राचार्य, यज्ञमान पति (११२९) वज्रयान परम्परामा योगिनीको भूमिका । यै :
विरिञ्चि मोती स्मृति गुप्त्य तारा कोष ।

वज्राचार्य, यज्ञमान पति (११२७) योगाम्बर समाधि । म्हय्पि : नेपाल बौद्ध
संस्कृति संरक्षण केन्द्र ।

वज्राचार्य, ज्ञानकर(सं) (८२९) दत्त गुथि । हस्तलिखित थ्यासफू (खप ;
व्यक्तिगत संकलन)

साय्मि, सन (११२९) “म्हय्पि अजिमाया जात्रा”, नेपाःया जात्रा । यै : नसना
पब्लिकेशन ।

शाक्य, हेमराज (१०९८) श्री स्वयम्भू महाचैत्य । यै : स्वयम्भू विकास मण्डल ।

श्रेष्ठ, रोजीमैया (११२५) “स्वयम्भूइ चिच्चा दनाच्चंगु जुजु प्रताप मल्लया
प्रतापपुर मन्दिर व चलः वनाः ग्वःतुले त्यंगु म्हय्पि अजिमाया मन्दिर”,
खेलुइता दँपौ, २ : २५, : ११८-१२२ ।

क्षेत्री, गणेश प्रसाद व सोम प्रसाद खतिवडा (१११८) हिन्दु समाज र धर्म,
विराटनगर ; शिवा प्रकाशन ।

न्यनेकने

अष्टलाल, महर्जन, धारागल्ली : यै, वर्ष ६३, भजनमण्डलया सदस्य ।

मिश्री, महर्जन, म्हय्पि : यै, वर्ष ४१, म्हय्पि अजिमाया छःपालाः ।

विकासरत्न, वज्राचार्य, म्हय्पि : यै, वर्ष ५०, म्हय्पि अजिमाया मूलपुरोहित ।

रविनारायण, मानन्धर, तंलाछि : यै, वर्ष ६५, तंलाछिया स्थानिय बासिन्दा ।